

KÖNYVTÁRI INTÉZET

KÖNYV

KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁROS

2020/10

**2020.
12. 02.
10 óra**

404 Not Found Ki őrzi meg az internetet?

Videókonferencia és workshop a Teamsen

Ingyenes
regisztráció
az OSZK
honlapján:
oszk.hu

A konferencia fő témája az intézmények közötti munkamegosztás lehetősége, amelyre jó példát szolgáltatott a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) keretében 2019-ben kiírt és ez év tavaszán lezáruló pályázat. Ennek részeként az OSZK Webarchívuma tizenegy megyei hatókörű városi könyvtárral működött együtt a régiókban fontos webhelyek címének összegyűjtésében. A tervek szerint a jövőben ez a közös munka egyéb részfeladatokra is kiterjed majd (például minőség-ellenőrzés, metaadatok), és további közgyűtemények is bekapcsolódhatnak. Ugyancsak fontos cél az oktatási és a tudományos intézményekben a web megőrzésével kapcsolatos ismeretek terjesztése, mivel a tananyagokban és a szakirodalomban hivatkozott internetes források változékonyasága, tűnékenysége egyre nagyobb problémát jelent.

A téma iránt érdeklődők a fentiekben túl képet kaphatnak az OSZK Webarchívum 2020. évi fejlesztéseiről, az elért eredményekről és a felmerülő technikai nehézségekről, valamint a formálódó szervezeti, infrastrukturális és jogi keretéről. A délutáni workshop során pedig olyan szoftvereket ismerhetnek meg, amelyekkel kisebb helyi webarchívumok is kialakíthatók.

Program

- 10.00 Köszöntő** – Rózsa Dávid főigazgató, Országos Széchényi Könyvtár
- 10.10 Megnyitó** – Dr. Latorcai Csaba közigazgatási államtitkár, Emberi Erőforrások Minisztériuma
- 10.20 A webarchiválás jogi háttérének kialakítása** – Szóllás Péter fősztályvezető, Emberi Erőforrások Minisztériuma
- 10.40 Az OSZK Webarchívumának újdonságai** – Drótos László témafelelős, Országos Széchényi Könyvtár
- 11.10 Mi is az a KDS? – avagy a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégiáról röviden**
– Maczelka Árpád projektkoordinátor, Országos Széchényi Könyvtár
- 11.30–11.40 Szünet**
- 11.40 Együttműködési lehetőségek a KDS-K példáján keresztül** – Visky Ákos László webkurátor, Országos Széchényi Könyvtár
- 12.00 Kapcsolódási pontok – webarchiválás és helyismeret a Bródy Sándor Könyvtár példáján keresztül** – Szécsényi Orsolya helyismereti könyvtáros, Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár
- 12.20 Beszélgetés az együttműködési lehetőségekről**
- 12.50–13.30 Ebédszünet**
- 13.30 Workshop: egyedi mentésekhez használható szoftverek kisebb helyi gyűjtemények számára** – Drótos László

A korábbi 404 Not Found rendezvények anyaga az OSZK Webarchívum honlapján:
webarchivum.oszk.hu/404-not-found-workshop

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

29. évfolyam 10. szám

2020. október

Tartalom

Évforduló

- Pőcze Márta – Sándorné Támcsu Tímea:** 20 éves az Óbudai Platán Könyvtár.
Út a szakszervezeti könyvtártól a közkönyvtárig 3

Konferenciák

- Bódog András:** Webinárium a mesterséges intelligencia könyvtári alkalmazásáról
(*AI: Empowering Libraries & Making It Real, United Kingdom Serials Group*) 12
- Bódog András:** Közösségek és szervezetek. Társadalmiasítás a kulturális intézmények gyakorlatában (*Közösségek és szervezetek, Pécsi Tudományegyetem*) 15

Tanulmány

- Balogh András:** A könyvtári tájékoztatás hermeneutikai vázlata. (Kitekintéssel a természettudományos-műszaki tájékoztatásra) 18

Könyv

- Arany-Nagy Zsuzsanna:** Hogyan nevelj olvasóvá?
(*Együtt az olvasóvá nevelésért! Szerk. Gombos Péter és Péterfi Rita*) 30
- Samu Botond Gergő:** Sorsfordító évtizedek térképeken, avagy miről mesélnek a kartogramok? (*A számontartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországának statisztikai térképeken. Szerk. Rózsa Dávid, Rovács Barna*) 38
- Dóra László:** Attenborough, a felfedező és kalandor
(*David Attenborough: Egy ifjú természetudós története: állatkerti gyűjtőtutak; Utazások a világ túlsó felére: egy ifjú természetudós újabb története*) 50

From the contents

Márta Pőcze – Tímea Sándorné Támcsu: Óbudai Platán Library is 20 years old. The road from trade union library to public library (3)

András Balogh: A hermeneutical sketch of the library reference service. (*with an outlook to the science technical reference service*) (18)

Botond Gergő Samu: Fateful decades on maps or what do cartograms tell us? (*A számontartott nemzet. A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországának statisztikai térképeken. Szerk. Rózsa Dávid, Rovács Barna*) (38)

Cikkeink szerzői

Arany-Nagy Zsuzsanna, a Budapest IX. Kerületi Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium könyvtárosa; *Balogh András*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának munkatársa; *Bódog András*, a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárának könyvtárosa; *Dóra László*, az Apor Vilmos Katolikus Főiskola Neveléstudományi Tanszékének főiskolai adjunktusa; *Pőcze Márta*, az Óbudai Platán Könyvtár igazgatója; *Samu Botond Gergő*, a HM HIM Hadtörténeti Térképtár kutatója, főelőadó; *Sándorné Támcsu Tímea*, az Óbudai Platán Könyvtár kommunikációs és közönségkapcsolati munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

Dancs Szabolcs, Mezey László Miklós, Németh Márton, Rózsa Dávid, Szeifer Csaba

Szerkeszti:

Tóth Béla István

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3797; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: ki.oszk.hu/3k, epa.oszk.hu/3k, facebook.com/konyvkonyvtarkonyvtaros

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Fehér Miklós**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Nagy László**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 8,25 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.

HU ISSN 1216-6804 (Nyomtatott)

HU ISSN 2732-0375 (Online)

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Pöcze Márta – Sándorné Támcsu Tímea

20 éves az Óbudai Platán Könyvtár

Út a szakszervezeti könyvtártól a közkönyvtárig

Az Óbudai Platán Könyvtár jelenlegi székhelyén húsz éve gyűjt, rendszerez és szolgáltat a III. kerület és vonzáskörzete változó információs igényei szerint. Az évforduló alkalmából visszaemlékeztünk, hogyan vált intézményünk az évek során szakszervezeti könyvtárból közkönyvtárrá.

A könyvtár különleges helyzete a fővárosban még a rendszerváltás előtti időszakra nyúlik vissza. Budapest lakosságának közkönyvtári ellátását 1989 előtt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár tanácsi könyvtárhálózata és a szakszervezetek munkahelyi könyvtári hálózata biztosította. A III. kerületben 1955 óta működött a Textilipari Dolgozók Szakszervezetének Központi Könyvtára. A rendszerváltást követően a III. kerületi önkormányzat 1997-ben megvásárolta a könyvtár dokumentumállományát, amit átmenetileg elhelyezett a kerületi Pedagógiai Szolgáltató Intézet Bázis Tankönyvtáraként a Kalászi úti Általános Iskola épületében. 1999-ben az önkormányzat mint fenntartó megalapította¹ a szakmailag önállóan működő Óbuda-Békásmegyer Platán Közművelődési Könyvtárat, ami 2000 októberében kezdte meg működését az Aquincumi Két Tanítási Nyelvű Általános Iskolával egy épületben.² Ebben az évben indult el a szakmai munka, hogy az önkormányzat által megvásárolt szakkönyvtári dokumentumállományból közkönyvtárra jellemző állomány és közösségi tér jöjjön létre, amely hatékonyan szolgálja majd a III. kerületi lakosokat.

A Platán Könyvtár 2000-ben került igazán abba a helyzetbe, amikor már nem a pusztá fennmaradásért kellett küzdenie, megtalálta biztos fenntartóját, szervezeti keretét, épületét és nem utolsósorban költségvetési háttérét. 2001–2002 még első-sorban az új kereteken belüli berendezkedést, a felzárkózó fejlődést, a régi hasz-

nálók megtartását és a potenciális új használói kör elérését jelentette a könyvtár számára. A működést állományfejlesztés, technikai fejlesztés jellemezte, néha ad hoc jelleggel. 2003-ban a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bezárta az Ezüsthelyi utcai tagkönyvtárát, melynek megszűnő állományát az óbudai önkormányzat átvette és a Békásmegyeri Községi Házban a Platán Könyvtár *fiókkönyvtáraként*³ helyezte el. A fiókkönyvtár a Csobánka téren, kedvező helyen (a lakótelep egy forgalmas terére került, ahol orvosi rendelő, iskola, HÉV-megálló van) 2004-ben meg is kezdte működését. A fiókkönyvtár létrejöttével a Platán Könyvtár állománya és munkatársainak létszáma is növekedett.⁴ Ebben az évben már 6 fő helyett 8 fő dolgozott a könyvtárban. Az FSZEK-től átvett 13 000 könyvből a selejtezés után a fiókkönyvtár állományába 9872 kötet került be.⁵ 2005. december 31-én a Platán Könyvtár és fiókkönyvtárának állományában már több mint 60 000 dokumentum volt. A dokumentumok forgási sebessége a 2000-es 0,3-ról 2005-re 1,9-szeresére nőtt, ami a beiratkozott olvasók számának növekedése mellett is az állomány jobb használhatóságát jelentette.

A könyvtár 2005-ben vásárolta meg a *Corvina* integrált könyvtári rendszert, ezzel a beruházással lehetővé vált a könyvtári dokumentumállomány számítógépes nyilvántartásához szükséges munka megkezdése, és az olvasószolgálati munka, a feldolgozás, a rendelés korszerűsítése. A könyvtár cédulakatalógusa 2006-tól kiegészült a számítógépes információkeresés lehetőségével, és az év decemberétől már elindult a www.platankonyvtar.hu weboldal, aminek köszönhetően az olvasók és az érdeklődők már online is tájékozódhattak a könyvtáraink szolgáltatásairól, a beiratkozás és a használat feltételeiről. Az új beszerzések képes ajánlóban jelentek meg a honlapon, a beérkező könyveket az olvasók már megtalálhatták a számítógépes katalógusban, mely a weblapon keresztül is elérhetővé vált.⁶

2007-ben a Platán Könyvtár elindította *Könyvet Házhoz* szolgáltatását és külön *gyerekkönyvtári részleg* került kialakításra a központi könyvtárban, hogy a legkisebbek is élvezettel és számukra megfelelően használhassák a könyvek birodalmát, és megkedveljék a betűk és tudományok világát. 2007-ben a Platán Könyvtár olvasóinak 30%-a 14 éven aluli volt, és állományának mintegy 20%-át a gyermek- és ifjúsági irodalom képezte. Korábban nem volt olyan szolgáltatóhely a könyvtárban, ahol elkülönített tér, gyerekeknek való állomány és gyerekkönyvtáros állt volna a legfiatalabb generáció rendelkezésére. A könyvtár rendszeresen szervezett gyerekeknek szóló író-olvasó találkozót, meserendezvényeket, kézműves-foglalkozásokat, könyvtárbemutató és könyvtárhasználati órákat. Szakmailag indokolt volt egy barátságos, kényelmes, a fenti funkcióknak és szolgáltatásoknak megfelelő gyerekkönyvtári részleg kialakítása.⁷ A gyerekkönyvtár és fiókkönyvtár létrehozásának sikerességét bizonyította a 2008-as statisztikában megjelenő 25%-os látogatói létszámnövekedés.⁸

2008. július 1-jével a fenntartó az Óbudai Múzeumot és a Platán Könyvtárat az eredeti funkciók megtartásával *Óbudai Múzeum és Könyvtár* néven szervezetileg összevonta. Az összevonással eltérő szervezeti kultúrájú intézmények kerültek közös vezetés alá. 2011-ben több fontos fejlesztés is megvalósult. Elindult az *elektronikus kölcsönzés*, a *Sün Tóbiás Könyvtára* című óvodásoknak szóló interaktív mese- és könyvtárhasználati foglalkozássorozat, és új szolgáltatás került bevezetésre a 12+ részleg kialakításával. Az új közösségi térben 1550 kötetnyi tizenéveseknek szóló szépirodalmi-, ismeretterjesztő mű, képregény, manga és folyóirat vált kölcsönözhetővé. Ettől az évtől kezdve a gyerekkönyvtár szolgáltatása olyan drámapedagógiai foglalkozássorozattal bővült, mely elősegíti a gyerekek magabiztos könyvtárhasználatát, segíti motiváltságukat, fejleszti a tartós figyelmet. A foglalkozások célja, hogy a gyermekeket úgy vezesse be egy számukra nem, vagy csak részben ismert területre – a könyvtár birodalmába –, hogy a találkozás örömteli, izgalmas legyen és a játékot középpontba helyező alkalmakon olyan tapasztalatokat szerezzenek, melyek az aktív részvétel által hossz útvonon rögzülnek. A Platán Könyvtár már nem csupán egy könyvkölcsönző hely, hanem a kerület egyik fontos kulturális bázisa, ahol minden korosztály változatos és vonzó programokból válogathat.⁹ A gyerekkönyvtár, a 12+ részleg és a drámapedagógián alapuló könyvtárhasználati foglalkozás fontos eszköze volt annak, hogy a gyerekek is megszólítva érezzék magukat, hiszen a közönség nem elhanyagolható részét ők teszik ki. Egyrészt hozzáik a szüleiket, akik nemcsak a gyerek számára találnak programot, másrészt ők maguk is visszatérnek egyetemistaként, fiatal szülőként is.¹⁰

2012-ben a könyvtár újra önálló intézmény lett és még ugyanebben az évben elindult az *Óbudai Könyvmegállók* projekt, amely azóta is kedvelt színfoltja a III. kerületnek. Óbuda Békásmegyér Önkormányzata, az Óbudai Platán Könyvtár és a csillaghegyi KultúrMontázs Civil Egyesület ingyenesen használható, mindig nyitva álló, ingyenes könyvszekrényeket hozott létre, melyeket a „Hozzál egy könyvet, Vigyél egy könyvet” elv mentén bárki használhat, onnan könyveket kivéve, helyére saját könyvet betéve.¹¹ Az együttműködés 2013-ban kiegészült a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által üzemeltetett úgynevezett Máltai játszóterekkel¹², így ma már a hét felnőtt könyvmegálló mellett öt gyermek könyvmegálló segíti a magántulajdonban lévő könyvek újrahaszosítását, népszerűsítve az adományozást, az önkéntességet, a környezettudatosságot. A könyvmegállók a könyvekkel, az olvasással és az olvasást szerető emberekkel való találkozás színtereivé váltak.¹³ 2013-tól nyaranta a Sziget Fesztiválon is megjelent a könyvmegálló. A fesztiválra kikerülő szekrény könyvállománya minden évben újonnan került összekészítésre. A kínálatban egyaránt szerepelt kortárs és klasszikus szépirodalom, szórakoztató irodalom, valamint angol, német és más idegen nyelven kiadott könyv és Óbudáról szóló magyar és angol nyelvű kiadványok. Több magyar író idegen nyelvre lefordított írása is megjelent a kínálatban, ezzel is népszerűsítve a magyar irodalmat a fesztivál közönsége körében.¹⁴

2012-ben nem csak a könyvmegállókkal lépett ki a könyvtár az épület falain kívülre, hiszen a *Bibliocikli* szolgáltatás, vagyis a Fellini Római Kultúrbisztorba biciklivel kiszállított 200 db kötetnyi olvasnivaló Duna-parton pihenőknek történő elérhetővé tétele ugyancsak ebben az évben indult el.

A minikönyvtár állománya elsősorban kortárs magyar és világirodalomból került összeválogatásra, előnyben részesítve a rövidebb, pár óra alatt elolvasható novellákat, kisregényeket. A Szépírók Társasága támogatásával a helyben rendezett irodalmi délutánok is sikeresek voltak, és nagy publicitást eredményeztek a könyvtárnak és a fenntartónak egyaránt.¹⁵

A könyvtár területi elhelyezkedése és az a tény, hogy közvetlen lakókörnyezetének egyedüli kulturális intézménye, megerősítette az egyébként is általánosan megfogalmazott szakmai elvárást, hogy legyen 21. századi könyvtár, közösségi szintér, sokféle programot kínálva a látogatóknak. Az olvasáskultúra terjesztéséhez, az olvasás népszerűsítéséhez hozzájárul a könyvtár vonzó rendezvénykínálata és belső kialakítása, amely segíti, hogy találkozóhellyé váljon. Az évek során a programkínálat egyre nőtt, 2019-ben 229 rendezvény került megszervezésre, ami 15 808 látogatót vonzott be a könyvtárba.¹⁶

Az olvasáskultúra népszerűsítése és a közösségi térként való működés mellett 2016-ban fontos célkitűzések jelentek meg a könyvtár stratégiájában. Egyrészt a könyvtár ekkor köteleződött el a zöld szemléletű könyvtárrá válás mellett, ami a fiókkönyvtár költözésével teljessé válhatott ki, és még ugyanebben az évben kezdett el az intézmény a minőségügy kérdéseivel szervezett keretek között foglalkozni. A 2015-ben lefolytatott könyvtári szakértői vizsgálat megállapította a minőségirányítási rendszer alkalmazásának hiányát, ezért első lépésként intézkedési terv készült, majd 2017-ben szervezetfejlesztési és minőségirányítási szakértő segítségével elkezdődött a minőségmenedzsment bevezetése. A könyvtár célja olyan minőségirányítási rendszer kialakítása volt, mely tevékenységének, szolgáltatásainak folyamatos javítását, a használók, a partnerek és a fenntartó elégedettségét eredményezi, és amelynek működtetése a vezetőség mellett a munkatársak

elköteleződésén alapul. 2019-ben erősödött fel a minőségirányítás szerepe, a szervezeti döntési eljárásban rendszeresítetté vált a prioritások stratégia mentén történő meghatározása. Fontos cél volt, hogy a könyvtár felkészüljön a 2020-ban elvégzendő önértékelésre és a Minősített Könyvtár cím pályázat beadására. Az év első félévében sor került a Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszerén (KMÉR) alapuló szervezeti önértékelésre, majd ezt követően a Minősített Könyvtár cím pályázat beadására.¹⁷

Az Óbudai Platán Könyvtár nemcsak a minőségirányítási módszertan bevezetése mellett köteleződött el 2016-ban, hanem célként tűzte ki a *zöld szemléletű könyvtárrá* válást is, ami 2018-ban, a fiókkönyvtár költözésével teljesedhetett ki.¹⁸ A Platán Könyvtár számára a 2018-as év mérföldkővet jelentett, hiszen a fiókkönyvtár a Békásmegyeri Közösségi Házból önálló épületbe költözött. A fiókkönyvtár teremkönyvtárból több helyiségből álló, új szolgáltatásokat nyújtó könyvtár lett, és új nevet kapott, így lett az intézményből az *Óbudai Platán Könyvtár Ezüsthgyi Könyvtára*. Az Ezüsthgyi Könyvtár épülete helyi műemléki védettség alatt áll, ezért az eredeti homlokzati képet megtartva került kialakításra az új, energetikai szempontból is korszerű könyvtár 231 m²-en, amihez adódik a közel 600 m²-es udvar és kert. Az épület a mai kor igényeinek megfelelő külső és belsőépítészeti megoldásokkal újult meg, és az udvar felőli új főbejáratnak köszönhetően mozgáskorlátozottak számára is könnyen megközelíthetővé vált. A tereprendezést követően a kert közösségi tér funkcióval bővült, mely szabadtéri rendezvényeknek is helyet biztosít. A kerékpárral közlekedők számára biciklitárolót alakítottunk ki. Fontos változás volt, hogy a gyerekkönyvtári állomány önálló terembe költözhetett, és külön rendezvényterem került kialakításra az épületben.

A korábbi zsúfoltság helyett, tágas, olvasásra, játékra, közös időtöltésre kiválóan alkalmas tér várja a gyerekeket.¹⁹

Az Ezüsthelyi Könyvtár zöld szemléletéből eredően az alapszolgáltatásokon túl speciális zöld szolgáltatásokat is kínál látogatóközönségének.²⁰ A könyvtár fenntartható fejlődésért végzett munkáját, környezetvédelmi szemléletformáló törekvéseit a Könyvtári Egyesületek és Intézmények Nemzetközi Egyesülete (IFLA) 2020-ban nemzetközi Zöld Könyvtár Díjjal ismerte el.²¹

Az Óbudai Platán Könyvtár a III. kerületi önkormányzat fenntartásában immár húsz éve, ma már 18 munkatárssal és két telephelyen gondozza, gyarapítja, teszi hozzáférhetővé látogatói számára a több mint hetvenezres dokumentum-állományát. Az alapfunkció mellett kiemelt figyelmet kap az olvasáskultúra és a környezetvédelem népszerűsítése. Mindezt felnőtteknek és gyerekeknek szóló programokkal, speciális és zöld szolgáltatásokkal és a könyvmegállók üzemeltetésével éri el. Közösségi térként egyaránt családi, barátságos légkört kínál a beszélgetésre és az elmélyült olvasásra, a szabadidő minőségi eltöltésére. Törekszik arra, hogy jó kapcsolatot építsen ki az olvasókkal, hiszen mindenki számára fontos, hogy felgyorsult világunkban olyan helyet találjon, amely segíti az elmélyülést, valamint teret és lehetőséget nyújt a minőségi együtt töltött időre. Természetesen mindezt jelenleg az egészségügyi előírásokat betartva, felelősen.

Az évforduló alkalmából fontosnak tartottuk, hogy egy visszatekintés erejéig megemlékezzünk az elmúlt évek szakmai sikereiről, visszaemlékezzünk a kezdetekre, arra, hogy honnan indult, hogyan fejlődött ez a mára már sokak által kedvelt könyvtár Óbudán, és milyen célok mentén szeretné a jövőben tovább segíteni a kerületi lakókat és a vonzáskörzetében élőket. Ez az elmúlt húsz év az olvasói tábor, a fenntartó önkormányzat, a szakmai partnerek és az elkötelezett munkatársak támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. 2020 év elején még mindezt egy egész éves rendezvénysorozat keretében tervezte megköszönni és megünnepelni a könyvtár, azonban a széles körű ünneplésnek gátat szabott a világjárvány. Az évfordulót ezért egy különleges olvasói nyereményjátékkal ünnepeltük. A látogatók 2020. október 9-én az ünnepi díszbe öltöztetett könyvtárakban kihelyezett szerencsekerekeket megpörgetve ajándékkönyvet vagy éves könyvtári tagságot nyerhettek. Az intézményeink számára kihívás volt, hogy mindezt az egészségügyi szabályokat betartva bonyolítsák le, de örömmel vettek részt benne. A születésnap ünnepség alkalmából olvasóinktól rengeteg pozitív visszajelzés érkezett. Régi könyvtári tagok tértek vissza hozzánk, új beiratkozókat is köszönthettünk, és jelenlegi olvasóink is nagy lelkesedéssel vettek részt a játékban. A szerencsekerek mellett felállítottunk egy jókivánság falat is, ahova nagy számban érkeztek kívánságok olvasóinktól. Zárásként engedjék meg, hogy ezek közül megosszunk néhányat önökkel.

Kedves Platán Könyvtár!

2020 nem éppen a közösségi élmények éve volt eddig, mégis visszatérni ide és várni a lehetőséget az újraindításra valóságos várakozással töltött el minket. Barátainkkal már 2 éve járunk ide rendszeresen gyermekeinkkel. Nagyon szeretünk itt lenni, egy kedves, barátságos hely. A gyerekkönyvtár profi, köszönünk mindent Ildi néni! Az irodalmi programok, beszélgetések Vass Norbival személyes kedvenceink. Még legalább 120 évet kívánunk! 😊

***

Kedves Platán Könyvtár!

Kicsit megütököztem, mikor olvastam, hogy 20 éves lett a könyvtár. Hibetetlen! 10-12 éve fedeztük fel a nagymamámmal ezt a helyet és számomra azóta is „szerelem”. Itt volt a könyvtár, mikor kamasz voltam, mikor lányregényeket, mikor krimiket, mikor fantasykat olvastam, és itt volt a szakdolgozatomnál is. Most a kislányommal járunk ide és ő is imádja. Kedves, segítőkész dolgozók, szakértelem, programok. Köszönöm Platán Könyvtár, még sok közös évet szeretnénk együtt!

***

Kedves Platán Könyvtár és minden kedves segítőkész dolgozója!

Életem egyik legjobb könyvtárának, amely mindig elcsábított jobbnál jobb olvasnivalókkal kívánok még nagyon sok sikeres évet! Jó munkát és egészséget minden könyvtárosnak!

***

Kedves Könyvtár!

Köszönjük az igényes könyvtárat – sok programot, újdonságot és a kiemelkedő gyerekerészt! Boldog születésnapot!

***

Kedves Könyvtár!

13 éve járunk ide ebbe a varázslatos könyvtárba! Minden látogatás nagy élmény a gyerekeknek, felnőtteknek egyaránt. A könyvtárosokkal személyes kapcsolatunk alakult ki, mindig van idejük egy kis beszélgetésre, meseolvasásra, meghallgatni a gyerekek élménybeszámolóit. Nagyon köszönünk mindent, és még sok-sok évet kívánunk, amiknek mi is részesei lehetünk!

Jegyzetek

1. Óbuda-Békásmegyer Önkormányzat 769/ÖK/1999.(IX.29.) számú határozata
  2. Gyulai Ivánné: *A Platán Könyvtár szolgáltatásrendszerének elemzése*. Szakdolgozat. Kézirat. KKDSZ Szakképzési Akadémia és Műhely Kulturális menedzserképzés, Budapest, 2006. 5. p.
  3. Óbuda-Békásmegyer Önkormányzat 719/ÖK/2003.(XII.17.) számú határozata
  4. Gyulai Ivánné: *i. m.* 3. p.
  5. Beszámoló a Platán Könyvtár 2002–2006 években kitűzött céljairól és az elvégzett munkáról
  6. Óbudai Múzeum és Könyvtár Beszámoló 2008.
  7. Beszámoló a Platán Könyvtár 2007. évi tevékenységéről
  8. Óbudai Múzeum és Könyvtár Beszámoló 2008.
  9. Óbudai Múzeum és Könyvtár Beszámoló 2010.
  10. Vári György: *Az ovisok hozzák be a szüleiket. Visszatér a névadó platánfák árnyékába az Óbudai Platán Könyvtár.* = Óbudai Anziks, 2015/2016. tél <https://obudaianziks.hu/az-ovisok-hozzak-be-a-szuleiket/> (2020.10.20.)
  11. Óbudai Múzeum és Könyvtár Beszámoló 2012.
  12. „Játssza megelőzni!” *Játsszótér Program.* = Máltai.hu, <https://maltai.hu/tevekenyseg/intezmeny/37> (2020.10.20.)
  13. Óbudai Platán Könyvtár Beszámoló 2013.
  14. Óbudai Platán Könyvtár Beszámoló 2015.
  15. Óbudai Múzeum és Könyvtár Beszámoló 2012.
  16. Óbudai Platán Könyvtár Beszámoló 2019.
  17. Óbudai Platán Könyvtár Szakmai Pályázata a Minősített Könyvtári címhez 2020.
  18. Vezetői összefoglaló 2017–2020.
  19. Ezüsthegyi Könyvtár 2018. Beszámoló
  20. Óbudai Platán Könyvtár 2018. Beszámoló
  21. Szépvölgyi Katalin: *Könyvtár a kertben, kert a könyvtárban – zöld komplexitás egy közkönyvtár életében* = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 29. évf. 2020. 5. sz. 19–27. p. <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00328/pdf/> (2020.10.20.)
-
-

Bódog András

Webinárium a mesterséges intelligencia könyvtári alkalmazásáról

2020. szeptember 24-én az Egyesült Királyságbeli Időszaki kiadványok Csoportja (*United Kingdom Serials Group*) webináriumot rendezett *AI: Empowering Libraries & Making It Real (MI: a könyvtárak megerősítése & tegyük valósággá!)* címmel, a téma a mesterséges intelligencia (MI) könyvtári felhasználása volt.

Az első előadó, Ken Chad könyvtári tanácsadó volt, aki általános jelleggel ismertette a mesterséges intelligencia kérdéskörét. A science-fiction alkotásokban ábrázoltaktól eltérően a jelenlegi MI korántsem gondolkodó gépeket jelent, hanem a háttérben dolgozó, olykor láthatatlan algoritmusokat, amelyek felgyorsítják, és az emberi, manuális munkánál hatékonyabban végrehajtják az ismétlődő és olykor lassú, esetleg nehézkes folyamatokat. Napjainkban sokan nem bíznak a mesterséges intelligenciát alkalmazó rendszerekben, többnyire a tudományos-fantasztikus művekben és a populáris kultúrában ábrázolt hamis kép miatt. Chad szerint fontos kialakítani az MI etikai hátterét, amely magában foglalja mind fejlesztői, mind használói oldalról az etikus alkalmazást. A brit Guardian napilap publikált egy témába vágó vitacikket: egy egyetemi hallgató öngyilkossága után az édesapa szorgalmazta, hogy az egyetemek gyűjtsenek adatokat az egyetemi polgárokról annak érdekében, hogy kiszűrhesék a szorongó fiatalokat. Bár kétségkívül pozitív szándék vezérli, ez adatvédelmi szempontból nem éppen etikus adatgyűjtés lenne, az esetleges rossz célú felhasználásról nem is beszélve. Mivel a könyvtárak még manapság is megbízható szervezetnek számítanak a társadalom szemében, az MI-rendszerek könyvtári alkalmazása követendő példaként szolgálna. Ám ha az MI nem öntudatra ébredt szuperszámítógépeket vagy meghök-

kentően emberi androidokat jelent, akkor valójában mit is? Jelenleg a mesterséges intelligencia a gyakorlatban információmenedzsmentet jelent, amelyre vizualizáció, analitika, majd végül valamilyen gépi tanulás, esetleg neurális hálózat épül, eljutva a kezdeti, csak leíró adatoktól a következtető, prediktív adatokig. Gyakorlati példát jelent az MI alkalmazására a *big data*, az analitika és a természetes nyelvfeldolgozás.

Alapvetően háromféle MI-elméleti irányzat létezik: a fenti példának megfelelő, valamilyen meghatározott munkára készített, úgynevezett szűk mesterséges intelligencia (*artificial narrow intelligence* – ANI); az emberi intelligenciával vetekedő általános mesterséges intelligencia (*artificial general intelligence* – AGI); végül az embereknél is okosabb mesterséges szuperintelligencia (*artificial super intelligence* – ASI). Utóbbi kettő még a jövő zenéje, azonban az ANI-megoldások már a mindennapjaink részét képezik. Könyvtárak esetében a feladatok elemzésében és a munkafolyamatok javításában játszhatnak fontos szerepet a gépi tanulási algoritmusok. Számos felsőoktatási könyvtár gyakorlatában látunk példát szűk mesterséges intelligencia vezérelte chatbotra, az MI-t alkalmazó analitikai rendszerek pedig az oktatási adatok mellett a könyvtári használat mérőszámait is hatékonyabban kimutathatják.

A következő előadó, Manisha Bolina, a Yewno vállalat üzletfejlesztési alelnöke a *Yewno Discover* keresőszolgáltatást mutatta be a milánói Szent Szív Katolikus Egyetem (*Università Cattolica del Sacro Cuore*) példáján. Napjainkban olyan hihetetlen mennyiségű adat vesz körül bennünket, hogy mesterséges intelligencia támogatására van szükség az optimális információkeresés biztosítása érdekében. A *Yewno Discover* rendszere mély neurális hálózatok alkalmazásával tárja fel a hatalmas adatmennyiséget, és alkot szemantikus klasztereket, amelyek a további beérkező adatok függvényében dinamikus módon frissülnek. A Yewno által tudásgráfnak (*knowledge graph*) nevezett módszer képes a felszín alatti rejtett kapcsolatokat is felismerni. Míg a hagyományos adatbázisok nem értik a tartalom jelentését, a tudásgráf szemantikus jelentés szerint tudja kategorizálni és tématerképszerű gráfban vizuálisan megjeleníteni a fogalmakat. A hagyományos kulcsszavas keresés természetes nyelvfeldolgozással egészül ki, majd a mély neurális háló a kontextus és a jelentés értelmezésével tárja fel az egyetem állományában lévő írott tudásmennyiséget. Tulajdonképpen kulcsszavak helyett fogalmakat alkot, amelyekhez jelentés társul, növelve ezzel a keresés hatékonyságát. A vizuálisan megjelenő tudásgráf a releváns szakirodalom mellett a témához kapcsolódó egyéb témákat is feltünteti, amelyekhez a forrást az egyetem saját intézményi repozitóriuma és egyéb dokumentumai mellett – az üzleti feltételek tisztázását követően – az előfizetett adatbázisok tartalmait képezik. Röviden összefoglalva: a *Yewno* egy olyan (szűk) mesterséges intelligencia vezérelte keresőrendszer, amely egy hatalmas mennyiségű tudástárban képes keresni, összefüggéseket feltárni, és mindezt vizuálisan ábrázolni. Egy ilyen rendszert használó könyvtár olvasói fel-

használói fiókjukkal bejelentkezve testre szabhatják a kereséseket, akár egyéni tartalmakat, megjegyzéseket is hozzáadva a találatokhoz. A *Yenno Unearth* intelligens analitikus rendszer pedig a szolgáltató könyvtáraknak biztosít hatékonyságnövelő megoldásokat. (Magyarországon a Corvinus Egyetem alkalmazza a *Yenno Discover* keresőrendszerét.)

A webinarium utolsó előadója Ben McLeish volt az Altmetric tanácsadócégtől és egyben a *Dimensions* intelligens multidiszciplináris kereső fejlesztőcsapatából. Felvezetésében elárulta, hogy bármikor használjuk is a Google-t, egyidejűleg legalább négy MI-alkalmazásnak is munkát adunk a keresőkifejezések automatikus kitöltése, a releváns találatokat rangsoroló algoritmusok és a fogalmi keresés révén (utóbbi során a Google a keresőkifejezéshez hasonló vagy szinonim fogalmakat is felkínál). Nem utolsósorban, ha csak egy üres Google-oldalt töltünk be, már annak is köze van a mesterséges intelligenciához: a Google-adatközpontok szerverfarmjainak energiaellátását ugyanis a leoptimalisabb működés érdekében egy MI-vezérelt program felügyeli a nap 24 órájában.

A tudományos publikációk világában mintegy 161 millió dokumentum lelhető fel, magukban foglalva körülbelül 5 milliárd linket. Mindezek manuális kategorizálása túl lassú lenne akár egy 1500 fős szakmai stábnak is, ráadásul ekkora adatmennyiség feldolgozása egyben az új tartalmak figyelmen kívül hagyásával is járna, nem is említve a magas bérköltséget. További kihívást jelent, hogy a nagy szolgáltatók egyre inkább előnyben részesítik a tartalmak általános besorolás – például „multidiszciplináris” – szerinti rendszerezését, nehezítve a tárgy szerinti böngészést. A sajátos terminológia miatt további nehezen feldolgozható területet képviselnek a különféle tudásbázisokban a szabadalmi kategóriák, illetve a különféle pályázatok. A *Dimensions* gépi tanulás segítségével dolgozza fel a különböző interdiszciplináris forrásokat. Az aktív tanulás módszerét alkalmazó gépi tanulási modell egyaránt képes feltárni a szakemberek által feldolgozott címkézett és a feldolgozatlan, címkézetlen dokumentumokat. Az MI az emberi feldolgozó munka eredményeképpen létrehozott alapbeállítás révén alkot szemantikus kapcsolatokat a hatalmas mennyiségű tartalomban. Ezáltal lehetségessé válik a források automatikus, részletes tudományterület szerinti tartalmi besorolása és különböző szempontok szerinti szűrése, valamint az egyes intézmények azonosítása (redukálva ezzel a duplikált, felesleges munkát). A fogalomalapú keresést követően a tudományos munkához szükséges hivatkozások gyors és praktikus exportálása is lehetséges. A *Dimensions* kereső magáncélú felhasználására is mód van, az alábbi webcímen bárki számára kipróbálható: <https://app.dimensions.ai/discover/publication>.

(Ez a cikk a Könyvtártudományi Szakkönyvtár weboldalán olvasható *A mesterséges intelligencia könyvtári alkalmazásáról szóló webinarium ismertetése* című bejegyzés szerkesztett változata.)

Bódog András

Közösségek és szervezetek

Társadalmiasítás a kulturális intézmények gyakorlatában

2020. november 4-én a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézete az MTA PAB Könyvtár- és Művelődéstudományi Munkabizottságával és a Határokon Túli Magyarságért Alapítvánnyal, valamint a PTE BTK Társadalmi Befogadás Szakkollégiumával karöltve online konferenciát szervezett *Közösségek és szervezetek* címmel. Az informatikus könyvtáros szakma a témához kapcsolódóan a *Társadalmiasítás a kulturális intézmények gyakorlatában – átadható-e az irányítás a közösségünknek?* című szekcióval kapcsolódott be az eseménybe, amelynek vezetője és moderátora dr. Tóth Máté egyetemi adjunktus volt.

A társadalmiasítás mint terminus technicus a 2016 és 2019 között zajló *Cselekvő közösségek – Aktív közösségi szerepvállalás* nevű EFOP-projekthez fűződik. A projektben részt vevő közintézmények (könyvtárak, múzeumok és közművelődési intézmények) feladata egyfelől a közösségi részvételen alapuló működést (társadalmiasítást) segítő elméleti keretrendszer létrehozása, másfelől az ezt megalapozó szakirodalom létrehozása volt. Ennek ismeretében nem meglepő, hogy többnyire a Cselekvő közösségekben érintett szakemberek (Tóth Máté, Giczi András Béla, Pumerscheinné Bedekovity Zóra, Nagy Andor és e cikk szerzője) ismertették a konferencián a társadalmiasítás elméletét és gyakorlatát.

Tóth Máté, aki az egyetemi oktatás mellett a szentendrei Hamvas Béla Pest Megyei Könyvtár újonnan kinevezett igazgatója, a Cselekvő közösségek projekt kezdetekor tagja volt a társadalmiasítás elméletét kidolgozó munkacsoportnak. Felvezetőjében beszámolt a projekt céljairól, a közösségorientált megközelítés szükségességéről. Hangsúlyozta, hogy nincs új a nap alatt: ha egy könyvtár sikeres kíván lenni, *muszáj reflektálnia a használói igényekre*, így ma a könyvtárak kimon-

datlanul is a társadalmiasítás elve szerint működnek. A kidolgozott keretrendszer ezt segíti elő a lehetséges irányok és célok kijelölésével.

Jómagam mint a Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtárának munkatársa, aki korábban Tóth Mátét követtem a projekt könyvtárszakmai stábjának kutatási csoportvezetőjeként, ezt az elméleti modellt ismertettem. A társadalmiasítás többszintű megközelítés, amelynek minimális alapfeltétele a *közösségi visszajelzés lehetővé tétele* (ez a konzultáció szintje), majd innen fokozatosan bontakoznak ki a lehetőségek a *bevonás*, az *együtműködés*, végül a gyakorlatban már nem igazán megvalósítható *felhatalmazás* szintjén, amikor gyakorlatilag a döntés és a felelősség már egyaránt a közösséget illeti meg. Az egyes könyvtári feladatkörök (például állományalakítás, rendezvényszervezés) a közösségi részvétel más-más szintjén valósulhatnak meg, például a különböző gyűjteményrészek gyarapítása esetében maximum a bevonás szintjéig lehet kikérni az olvasók véleményét, míg a rendezvények szervezése során már a partnerekkel való együtműködés is igen gyakori.

Pumerscheinné Bekedovity Zóra, a Paksi Pákolitz István Városi Könyvtár igazgatója az elmélet gyakorlatba történő átültetését mutatta be intézménye példáján keresztül. Egy könyvtár működésének alapfeltétele a tájékoztatás szintje, a széles körű könyvtári tevékenység ismertetése online és offline csatornákon keresztül. A paksi városi könyvtár is jelen van minden elképzelhető kommunikációs felületen. A konzultáció szintjén a paksi kollégák a személyes kapcsolattartás, az online kommunikáció és az úgynevezett ötletláda révén egyaránt gyűjtik az olvasók észrevételeit, kívánalmait. A bevonás szintjét az önkéntes és diákmunka, valamint a különféle klubok, ismeretterjesztő előadások, játékok, sportesemények képezik. Együtműködés az önkormányzati szervezetekkel, a helyi kulturális intézményekkel és civil, illetve karitatív szervezetekkel történő közös munka során valósul meg. A könyvtárhasználati adatok is igazolták a megközelítés létjogosultságát, ám hosszabb távon a járványhelyzet felülírta a mindennapi működést. Az igazgatónő reményei szerint azonban a helyzet normalizálódásával, amint ismét lehetőség nyílik korlátozások nélküli rendezvények megrendezésére, folytathatják majd a közösségi igény szerinti működést.

Nagy Andor a Könyvtári Intézet Kutatási és Elemző Osztályának könyvtárstatisztikai referense a nemrég indult *Könyvtarak.hu* webportál szolgáltatásait, eredményeit és társadalmi hasznosulását ismertette. A magyar könyvtári rendszert és a könyvtárak világát általánosságban is bemutató portál elsődleges célcsoportját a társadalom szélesebb rétegeiből érkező érdeklődők képezik. A Könyvtári Intézet által működtetett portál színes könyvtári hírekkel szolgál, egyazon felületen téve elérhetővé a Magyarországi Könyvtárak Adatbázisát, a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékét, a Gyermekirodalmi ajánlót, az országos szintű könyvtári programajánlót, valamint a Veszíts el egy könyvet! című olvasásnépszerűsítő játékot. A Digitális könyvtár menüpont a hazai könyvtárak digitális szolgáltatásainak, te-

matikus virtuális kiállításainak elérhetőségeit gyűjti össze közös felületen. A fejlesztők reménye szerint a kezdeményezés a magyar könyvtárak közös felületévé válhat, ahol a kollégák a helyük közösségen túl széles körben hírt tudnak adni saját rendezvényeikről, digitális szolgáltatásaikról. Különösen ez utóbbinak lehet nagy jelentősége a földrajzi távolságoktól függetlenül.

A szekció utolsó előadója Molnár Ferenc Tamás, a Pécsi Tudományegyetem informatikus könyvtáros hallgatója, a Pécsi Tudásközpont Csorba Győző Könyvtárának munkatársa volt, aki a saját fejlesztésű *A Nagy Testvér figyel – Szabadulj ki a könyvtárból!* című játékos könyvtárhasználati programjának menetét, célját, fejlődését és a hozzá kapcsolódó kutatást ismertette. A klasszikus és kortárs disztópikus irodalom köré épülő játék fő célcsoportját középiskolás diákok képezik, célja a könyvtárhasználat és a digitális írástudás fejlesztése. A program végleges változata a 2019-es Országos Könyvtári Napok keretein belül valósult meg Péccsett, a folytatás szintén a járványhelyzet megszűnésével várható.

Az előadásokat követő kérdéseket is magában foglaló virtuális beszélgetést Giczi András Béla, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főosztályvezetője, a Cselekvő közösségek projekt könyvtári szakmai vezetője vezette, amelyen Fehér Miklós a Könyvtári Intézet igazgatója is felszólalt, hangsúlyozva a könyvtárak közösségi szerepét és a személyes találkozások fontosságát.

Balogh András

A könyvtári tájékoztatás hermeneutikai vázlata

(Kitekintéssel a természettudományos-műszaki
tájékoztatásra)

*A lehetőség, hogy a másiknak igazza van
– ez a hermeneutika lelke.¹*

Korunk könyvtárát, – éppúgy ahogy a mindennapiságot, a „világban-való-
léletet” – a technikai-digitális² valóságkonstrukció („technische-digital Wirklichkeits-
konstruktion”) hatja át. Maga a könyvtár, a könyvtári üzem (vagyis az olvasókat
kiszolgáló logisztikai háttér) nagyrészt digitalizált technológiai háttérrel fut, szol-
gáltat, melyben – dacára a virtuális szövegvalóságok és könyvtári szolgáltatások
koronavírus által is gyorsítva sokasodó jelenlétének – a könyvtárosok és olvasók
fizikai jelenléte továbbra sem kikapcsolható emberi tényezője a könyvtári világ-
nak. De nemcsak a technológiai háttér és a könyvtár digitalizációja zajlik, zajlott
le napjainkra, hanem a könyvtárról szóló (köz)gondolkodás is egyfajta technoló-
giai-digitális adottságokkal leírható, számszerűsíthető algoritmusok világába ke-
rült. A numerikus világ „objektivitása” abba az irányba viszi a könyvtárról szóló
diskurzusokat, hogy a könyvtár egyfajta objektív, (végeredményben „metafizi-
kai”) valóságismeretet, értékelvűséget közlő, közvetítő intézményként definiálja
(újra) önmagát, megtalálva azt a társadalmi szerepet, mely úgy hangzik, hogy
könyvtárba azért járunk, hogy verifikálható ismereteket tudjunk meg világunkról.
Az internetes virtuális valóságban keringő ismeretek sokszor nem nyújtanak egy-

értelmű, hiteles információkat, sőt, számos internetes tartalom kifejezett célja a dezinformáció terjesztése, a „hoax”. Ebben a szövegvalóságban és információs túladagolásban, „túlinformáltságban” („big data”) a könyvtárak betölthetnek olyan szerepet, melyek a „hiteles”, egyben „kizárólagos” információs tartalom szűrését, megosztását hivatottak végezni. Ez a program azonban hosszabb távon hasonló metafizikai-ideológiai szerephez juttatná a könyvtárakat, melyekben az „információs sokszínűséget” az információs kizárólagosság elve váltaná fel, mely lemondana a világ- és valóságértelmezés sokarcú, intuitív (hermeneutikai) lehetőségeiről. E kétféle könyvtári paradigma mögött teoretikus és tudományfilozófiai beállítódásbeli különbségek húzódnak meg, melyeket nyilvánvalóan mégiscsak egy „közös cél” mozgat: hogyan éljük túl a könyvtárak (digitalizációs) korunkat. Mind az információs, esztétikai és tudományos paradigmákat svédasztalon kínáló hermeneutikai könyvtármodell, mind a „könyvtárnak mint a hiteles tudásnak, (információnak) a letéteményese” koncepciónak van létjogosultsága. A hermeneutikai könyvtármodellnek e tanulmányban közzétett vázlatos bemutatásával arra szeretnék kitérőt tenni, hogy a hermeneutikának a természettudományi és műszaki tájékoztatás területein is lehet releváns és autentikus tájékoztatástudományi mozzanata. Digitális korunkban tehát a könyvtárak önigazolásának egyik fontos szempontja lett a verifikációs ágens: ha az olvasó bizonytalan egy kérdésben, általa olvasott szövegben lévő információban, akkor kérdezze meg „könyvtárosát”. Ez a megelőlegezett, a priori bizalmon alapuló, „verifikálható igazságkonceptió-jú” tájékoztatási funkcióval újradefiniált könyvtári kritérium, számtalan esetben mint a könyvtárosok, könyvtárak tájékoztatói tevékenységének elégséges feltétele jelenik meg könyvtár- és tájékoztatástudományi diskurzusokban. Nem kell, nem szabad ugyanakkor attól sem félnünk, ha tájékoztató könyvtárosként nem „végső igazságokat”, hanem csak paradigmákat, diskurzusokat, közelítéseket ajánlunk fel „információs fogyasztásra” használóinknak, melyek után majd ők eldöntik, hogy melyik alternatívát választják. Hermeneutikai-könyvtártudományi (interdiszciplináris) kutatásaimban arra jutottam, hogy amint a filozófiai megismerés a realiztikus(abb), illetve a szubjektív(ebb), episztemológiai-ontológiai koncepciók dialektikájaként, kettőségeként is bemutatatható, így a könyvtárat az ismeretszerzés és közlés, kultúraátadás egyik intézményeként definiáló narratívákkal szintén elképzelhető egy erre analóg dichotómia mentén kifejtett kettősség. A filozófiai hermeneutikát alapvetően humán, történeti és szellemtudományi törekvések hívták életre, így a hermeneutikának a könyvtártudományra vetített kérdésfelvetései a természettudományos tájékoztatás felé még komplexebbek, komplikáltabbak hiszen egyrészt tisztázni kell a hermeneutikának, önmagának a természettudományokhoz való viszonyát, majd ezek után lehet a könyvtártudományi határterület felé tovább lépve a tájékoztatástudomány felé leszárnai a konzekvenciákat, szűkíteni, konvergáltatni, egyben egzaktabbá tenni az interdiszciplináris megközelítés horizontját. Ez a feladat azért is releváns koncepció, mert a digitális világ, a mes-

terséges intelligencia oly mértékű változásokat indukál a könyvtári világban, a digitális korszakban végbe menve, melynek következtében félő, hogy a könyvtár elveszti „humán jellegét”, még a humántudományok területét illetően is. Az olvasó és a könyvtáros „közé ékelődő” virtuális valóság numerikus rendszere a „biztosítéka” annak, hogy a (digitális) szövegvalóságokra immár egyfajta numerikus valóságként tekintünk. A könyvtár történeti (fogalmi-funkcionális) alapja, „alaptézise” – szövegek, (dokumentumok) őrzése, (archiválása), feltárása, szolgáltatása, – mára, a digitalizációnak köszönhetően, teljességgel a technikai világkonstrukció alá rendelődt, informatikai megalapozottságúvá lett, a webes valóság sajátosságainak megfelelően is átalakult entitássá vált. A könyvtár mint szövegvalóságok tárhelye és szolgáltató intézménye a rögzített szövegek, szövegműfajok újfajta konstellációjába „került”, elsősorban a digitális valóságban létező és folytonosan keletkező-megszűnő szövegek műfaji, technológiai, kommunikációelméleti sajátosságai miatt. Ha a teljes webet egyfajta potenciális könyvtári felületként értelmezzük, akkor érthetjük csak meg igazán, hogy az interneten történő bármilyen szöveg és más, képi, audio(vizuális) tartalmak bárki általi gyűjtése, megosztása mennyire új, kiterjesztett perspektívában, szerepkörben láttatják a könyvtárak és a könyvtárosok szerepét. Már a legalapvetőbb webes tevékenységek során „könyvtárosként” is mutatkozik a használó, hiszen a webes keresőszolgáltatások bizonyos fokú ismerete ma már elengedhetetlen feltételét jelenti az információk szűrésének, testreszabásának. A felhasználóknak könyvtárosként történő mutatkozása fontos fenomenológiai ágense az internetnek, hiszen koncepciónk alátámasztására, mely szerint a teljes web könyvtári természetű, alapvető. Ebből a szempontból a tartalomelőállítói, tartalommegosztási tevékenység a kulcs, hiszen amikor valamilyen tartalmat produkálunk, elérhetővé teszünk, megosztunk, és ennek visszakereshetővé tétele okán címkézzük (tageljük) ezeket a tartalmakat, akkor már „öntudatlanul” is egy óriási (digitális) könyvtárhoz tesszük hozzá saját anyagainkat, melyben a tartalomfogyasztási és -készítési funkciók elmosódnak. A megosztás fogalma és technikai mozzanata „könyvtárivá” tette az internetet, hiszen beilleszthető a könyvtári tevékenység hármassémájába: gyűjtés, (digitalizálás), feltárás (címkézés-tagelés), szétsugárzás (megosztás). Ha belegondolunk abba, hogy számos olyan szövegvalóság létezik és keletkezik, amely például csak egy közösségi felületen érhető el, akkor realizálhatjuk csak igazán a könyvtár „kiterjesztett”, hermeneutikai fogalmának és funkciójának jelentőségét. (Webarchiválás!) Ezek a szövegvalóságok a tágabb értelemben felfogott, hermeneutikai könyvtárfogalom horizontjához tartoznak. Ebből a szempontból ma már mindenki, aki ilyen felületeken mozog „írónak” titulálható hermeneutikailag, tehát megőrzésre, archiválásra méltó szerzőségnek. A könyvtárhasználat – ebből a hermeneutikai pozícióból tekintve – manapság legalább hasonló mennyiségű szöveg- és más kulturális valóságok (képek, videók, hanganyagok) teremtését, megosztását jelenti, mint befogadását. Tehát nemcsak a be-

fogadó oldali hermeneutikai aktus „teremtő” mozzanata lett mindenki számára elérhető, de a szövegek, médiatartalmak létrehozásának és mindenki számára történő publikálásának online lehetősége az olvasás-írás (alkotás) hagyományos könyvtári szerepének funkcióváltását eredményezte.

A filozófiai hermeneutika interdiszciplináris³ könyvtári, könyvtártudományi irányban történő felhasználása, adaptálása „magától értetődő”, ab ovo értelmet nyerő törekvés mindezen fejlemények tükrében, hiszen a könyvtár – hermeneutikai értelemben különösen is – szövegvalóságok „interferenciájaként”, s ebből kifolyólag interpretációjaként tételezhető. A posztmodern hermeneutikai könyvtármodell és könyvtárfogalom a könyvtárra nem egyszerűen „archívumként”⁴ tekint, hanem „élő” szövegvalóságok, a nyelviileg konstruált és írásos-digitális formában rögzített nyelvjátékok diszkurzív-hermeneutikai platformjaként, melyben a rögzítettség végességét a megértés, az (újra)értelmezés, az „alkalmazás” hermeneutikai körén alapuló destrukció hatja át, a „lében levést az eleve megértésben” való létezés a priori adottságából kiindulva. A könyvtári tájékoztatás hermeneutikailag egyik legfontosabb komponense a dialogicitás, a beszélgetés.⁵ A nyelv és a beszélgetés Gadamer filozófiájában ekvivalens fogalmakként jelennek meg; a tájékoztatástudományra átkonvertálva ezt az elvet, azt jelenti, hogy a könyvtári tájékoztatási folyamat hermeneutikai aktusként interpretálható. A könyvtárosnak éppúgy a tájékoztatási beszélgetés folyamán kell kontextusba kerülnie a kérdező információs szempontjaival, saját felkészültségével, az általa kezelt és ismert gyűjtemény(ek) szakspecifikus gyűjtőkörével, ahogy a kérdezőnek mint a tájékoztatási folyamat kezdeményezőjének, tisztában kell lennie a saját kutatási területének információkereső szempontjaival, a kutatás interdiszciplináris horizontjával. Nem egy esetben fordul ugyanakkor elő „kezdő” olvasók-szakdolgozók tájékoztatása során, hogy magának a könyvtárosnak kell tisztába hozni, összekapcsolni azt a tudományos fogalmi és könyvtári (osztályozási) rendszert, azokat a tudományos határokat, melyeken belül kívánja a kérdező megtalálni a keresett téma kidolgozásával kapcsolatos szakirodalmat. Gyakori eset, hogy a tájékoztatást kérő személy túl általános, avagy specifikus fogalmi és diszciplináris határokat ad meg kutatási igénye információs szükségleteként, melyet csak az értelmező és feltárázó dialógus hermeneutikai aktusai révén tudja a könyvtáros a kérdező számára valószínűleg releváns információadás irányába terelni. A természettudományi tájékoztatás esetében ez a kérdés némileg más aspektusban jelentkezik.

A mai par excellence digitális könyvtári és nem könyvtári szövegvalóságok virtuális valóság általi konvergenciájának jelensége feljogosít – egyben átvezet minket természettudományos vizekre – egy alapvetően természettudományos szakkifejezés és alaptétel hermeneutikai kontextusba hozásához. A *szöveginterferencia* terminus könyvtártudományi bevezetését elméleti-tudományos szemszögből megalapozottnak tekinthetjük. Az utóbbi években végzett hermeneutikai-könyvtártudományi kutatásaimban és publikációimban arra a megállapításra jutottam,

hogy a virtuális valóságban létező szövegek a felhasználók, átírók, újraírók révén egy sajátos „intertextualitáson” alapuló, „konvergens” szöveg univerzumot⁶ alkotnak. Ugyanez a megállapítás érvényesnek tekinthető a szövegeket hordozó felületek, intézmények konvergenciájára is, melynek tágabb értelmezési horizontján a teljes virtuális valóság könyvtári természetűként írható le.⁷ Fontos epizódja volt e kutatási folyamatnak a könyvtártudomány és filozófiatudomány számára egyaránt, hogy Fehér M. István akadémikus, hermeneuta is érdemesnek tartotta a hermeneutika tágabb diskurzusába behelyezni, fontos adalékokkal elmélyíteni a hermeneutikai könyvtárfogalmat⁸. Jelen tanulmány a filozófiai hermeneutika művelői között is tudományos diskurzust indukáló témának kíván egy új multidiszciplináris dimenziót nyitni, alkalmazott könyvtártudományi kontextusban, perspektívában. A hermeneutika és a természettudományok viszonya izgalmas, lezáratlannak, esetenként parodisztikusnak⁹ tekintett epizódokat hozott a tudományfilozófiai diskurzusba, melyek tanulságait egy posztmodern hermeneutikai könyvtárfogalomnak, a hermeneutikai körnek, az applikációnak (alkalmazásnak) a tájékoztatástudomány új szempontú továbbgondolásához is fel lehet használni. Éppen ezért is természetesen nem kizárólag az elméleti horizontot jelenti, hiszen a könyvtártudomány mint alkalmazott társadalomtudomány mindig is a gyakorlat felőli alkalmasság és használhatóság aspektusából közelít az elméleti tézisek felé. A hermeneutika és a természettudomány közötti párbeszédből számos, a könyvtártudományt is érintő aspektus, részprobléma bontható ki. A fent idézett, modern korra jellemző technikai valóságkonstrukció a tudományos életben ellentmondást indukált a humán és a reáلتudományos szféra között. A humántudományok gyakorlati haszna, alkalmazhatóságuk – sokan legalábbis így gondolják – igencsak kérdésessé válhat egy olyan világban, melyben a technikai jelleg „dominál”; tudományos, egyben anyagi hasznot csak olyan diszciplínától várhatunk, amely ebben az anyagi-pénzügyi körforgásban számokkal is kellőképpen „igazolni tudja” fönntarthatóságát.

A műszaki tájékoztatásban a hermeneutika kérdése nem utolsósorban azért is különösen izgalmas kontextusbahozásnak minősíthető, mert a mesterséges intelligencia fejlődése teljesen új horizontját nyitja meg a szövegvalóságok értelmezésének, megértésének, de a teremtésének is. Elég, ha csak egy fordítóprogramra gondolunk, mely bizonyos értelemben már a mesterséges intelligenciának specifikus, manapság még sok tekintetben fejlesztésre szoruló hermeneutikai tevékenysége. Valójában a fordítási tevékenység az értelmezés sajátos aktusa, hiszen „a másik nyelv új megvilágításba helyezi a szöveget annak számára, aki ezen a nyelven olvassa.”¹⁰ Talán éppen a fordítóprogramok fejletlensége, egyben a mesterséges intelligenciának a digitális térben történő nyelvi fejlődési perspektívái is arra mutatnak rá, hogy hermeneutikáról a digitális korban ugyancsak nem korszerűtlen dolog beszélni. Hermeneutika és mesterséges intelligencia mindazonáltal abban a perspektívában is roppant izgalmas kapcsolódási pont, hogy manapság

már nem egyszerűen olvasnak, fordítanak, („értelmeznek, megértenek”) egyes mesterséges intelligenciafejlesztések, hanem regényt, szépirodalmi prózát írnak, sőt zenét is komponálnak.¹¹ A „számítógépek kora” azáltal, hogy mindent a mesterséges intelligenciának rendel alá, közelebb hozza a különböző tudományágak hermeneutikai platformjait is, mely figyelemreméltó, mégis termékeny ellentmondásnak tűnik. Egész pontosan a probléma így fogalmazható meg: a hermeneutika lehet-e egy „egységesen” használható módszertani magyarázóelvé a posztmodern kor tudományának? Ezt a felvetést ebben könyvtártudományi-tájékoztatótudományi kontextusban nem fejthetjük ki, de adalékként és közelítésként hivatkozunk a (tudomány)filozófiában folyó diskurzusra. A hermeneutikát általános „magyarázattani”, értelmezési módszernek feltételezni nem kevés ellenérzést váltott ki az amúgy a posztmodern tudományt „szubjektivizmus” miatt elutasító „reál” értelmiségi körökben.¹² A hermeneutikáról szóló hermeneutikai, (filozófiai) diskurzus fontos eleme, hogy a hermeneutika „szubjektivizmus” in-herens-e, és ha igen, hogyan tarthat igényt a („tudatunktól független”) valóság objektív magyarázatára. A (posztmodern) filozófiai hermeneutika heideggeri rendszere, a destrukció filozófiája eleve azzal a filozófiai programmal lépett elő, hogy a szubjektív-objektív dichotómiát meghaladja, vagyis a metafizikát haladja meg. Mindez azonban még túl „kevésnek” bizonyulhat a hermeneutika természettudományi alkalmazhatóságához.

A könyvtártudomány, szűkebb területen a tájékoztatótudomány számára, és magát a tájékoztatósi folyamatot hermeneutikai-diszkurzív aktusként interpretálva – vagyis a dialógusnak, értelmezésnek, megértésnek, és az alkalmazásnak a hermeneutikai körében újra gondolva – elsősorban gyakorlati jelentőségűnek kell lennie e hermeneutikai kitekintésnek. A hermeneutika természettudományi kérdéseinek könyvtártudományi aspektusaira egy médiában megjelent hír és az abból kiinduló diskurzus keltette fel a figyelmemet. A híradás arról szólt¹³, hogy egy kórházból kivizsgálás után hazaküldött beteg nem tudta értelmezni a zárójelentésen álló *p. e.* (panasz esetén) rövidítést, majd állapota rosszabbra fordulása után már későn jelentkezett újfent a kórházban; nem sokkal később elhunyt. A hírt rövid diskurzus követte a KATALIST-en¹⁴ arról, hogy a szövegértelmezés terén milyen könyvtári-szolgáltatásmenedzsmenti lehetőségek adódnak. Mivel éppen egy orvosi szakszöveg értelmezési kérdései és a könyvtárnak a szövegértelmezéssel kapcsolatos szolgáltatási lehetőségei körül bontakozott ki a vita, úgy gondoltam, érdemes hermeneutikai témafelvetésemet a természettudományi szaktájékoztató könyvtártudományi kérdései felé elvinni. A hermeneutika és a természettudományok közötti filozófiai, „hermeneutikai” problémába a könyvtártudománytól függetlenül is érdemes belemélyedni, nem utolsósorban azért is, mert a Budapesti Iskola¹⁵ 2016-ban elhunyt személyisége, az 1977-ben Ausztráliába emigrált Márkus György *Miért nincs hermeneutikája a természettudományoknak* című, – eredetileg a 70-es években az USA-ban kibontakozott tudományhermeneutikai megközelít-

tésmód kritikájaként – 1987-ben angolul, majd 1992-ban magyarul¹⁶ is megjelenő tanulmánya jelentős nemzetközi reflexiót és diskurzust indított el. E szakfilozófiai vitát nem áll módunkban részletesen bemutatni, de jelentősebb megállapításait megpróbálom alkotó módon adaptálni a könyvtári, és azon belül a műszaki és tudományos tájékoztatás interdiszciplináris hermeneutikai kérdéseisehez.

A téma tudományos megközelítése a probléma komplex felvetését igényli, hiszen nincs tudományos konszenzus, (csak diskurzus¹⁷ van) arról, hogy a modern filozófiai hermeneutika mint történetileg szellemtudományi, „humán” alapokon kibontakozó diszciplína¹⁸, hogyan viszonyuljon természettudományi szövegekhez, közleményekhez és a tudományfilozófiához. Ha e tanulmányt nyitó gadameri idézetre tekintünk, akkor rögtön megérthetjük a hermeneutika és a természettudomány között feszülő „ellentmondást”: érvényesnek tekinthetjük-e a „másik” igazságát egzakt természettudományos megállapítások esetében. Van-e egyáltalán szükség a természettudományos szövegek befogadásában, a róluk való könyvtári (szak)tájékoztatási folyamatban külön értelmező tevékenységre, vagy a „természettudományok gyakorlata oly módon szilárdult meg”¹⁹, hogy az értelmezés torzít a tudományos közlés egzaktságán? A kérdés kifejtése előtt vegyük végig vázlatosan Márkus György téziseit a természettudományos szövegek hermeneutikai aspektusaira vonatkozóan. Márkus szerint a természettudományos közlések történetileg átöröklött elő-ítéleteinek²⁰ tükrében, melyek a megértés előfeltételeit képezik, gyakorlatilag kiküszöbölődik mindenféle értelemzavaró súrlódás, hiszen a természettudományok egzaktága megkívánja azt a szigorúságot, amelyet egy ilyen típusú közlés műfaji-nyelvi jellegzetessége az írójának kifejezetten előír és szabályoz. A természettudományos közlések homogenizálódását, egységesítését „sok, egymással szorosan összefüggő szabály együttes betartásával éri el a tudósközösség.”²¹ Mielőtt erre a szabályrendszerre rátérnénk, érdemes rámutatni arra a történeti körülményre, hogy a természettudományos és az irodalmi, „humán” szövegek teljes differenciálódása az a folyamat, amellyel a természettudományok elvesztik irodalmi-retorikus jellegüket. A szerző, a tudós, a természettudományos írásmű szerzőjének deperszonalizálása csak a 19. század folyamán ment végbe. Ez szükségszerűnek tekintett folyamat volt, hiszen a (rész)tudományok modern kialakulása, önállósodása, a természettudományok 19., majd még inkább a 20. században végbemenő fejlődése ezt kívánta. E fejlődés „elfajzása” a 20. századra lett nyilvánvaló, amikor is Heidegger arról ír a *Világkép korszaka* című tanulmányában, hogy „a tudós eltűnik. Felváltja a kutató, aki kutatási vállalkozások résztvevője. Munkájának ez adja a friss levegőt, és nem tudományának ápolása. A kutatónak nincsen többé szüksége otthoni könyvtárra. Ezenkívül folyton úton van. Értekezleteken tárgyal és kongresszusokon ismerteti nézeteit. Kiadók megbízatásaihoz köti magát. A kiadók határoznak most arról, milyen könyveket kell írni. A kutató valójában önmagától szükségképpen átveszi a technikus lényegi szerepkörét.”²²

Itt már impliciten megjelenik a humán és (alkalmazott) természettudomány el-
lentéte, de még inkább az a folyamat, melyben a humántudományok „alárendelt”
szerepre rendelődnek, az új, „technikai” világképben. Lyotard ezt úgy fogalmaz-
za meg a posztmodern korra nézve, hogy „a posztmodern állapot egyenes követ-
kezménye a tudományos tudás térhódításának.”²³

Míndez a digitalizáció korszakában lett „abszolúttá”. A nyelvjátékok (virtuális)
diszkurzív terében „a szerző nem birtokosa a szövegének, sem felelősséggel nem
tartozik érte, nem ő hozza létre, de nem is ő találja ki”²⁴ – írja Foucault. A nyelvjá-
tékként artikulált szövegvalóság azt is jelenti, hogy ez egyben egy hermeneutikai-
lag is „érvényes” kutatási terület, „a tudományos kutatás pragmatikája – főként új
argumentációk keresése során – mindenekelőtt új „lépések” és új nyelvjátéksza-
bályok kidolgozására készlet”.²⁵ A „betudott” szerzőség kérdésköre mellett a 18.
század végéig „mindenki számára nyilvánvalónak számított, hogy a természett-
filozófiai és természettudományos írásokra alkalmazhatóak bizonyos esztétikai és
retorikai kritériumok”²⁶. Annak ellenére, hogy túlzónak tarthatjuk Wolf Lepenies
megállapítását, miszerint a „18. századig értelmetlen törekvés volna, ha el akar-
nák választani egymástól a tudományt és az irodalmat.”²⁷ Míndez azt is jelenti,
hogy a természettudományos szövegek „irodalmi” szöveggé is felfoghatóak
voltak.²⁸ A modern természettudományos közlemények, szövegek célzott közön-
sége azonban „elvileg azokra korlátozódik, akik azonos kompetenciájú félként
képesek részt venni a folytatásban.”²⁹ Ezek után lássuk azt a kritériumrendszert
Márkus György kimutatásában, amely mentén a modern természettudományos
szövegek konstituálódnak.

1. „A természettudományos szöveg szerzője deperszonalizált, azaz a szöveg
mentes minden olyan utalástól, amely a szerzőjére mint konkrét személyre
vonatkozik.
2. A természettudományos szöveg dekontextualizált, azaz mentes az egyedi
körülményekre vonatkozó utalásoktól.
3. A természettudományos szöveg társadalmilag önmagára zárult, azaz a be-
fogadó is feltétlenül szakember, az írásmű írója és befogadója teljességgel
felcserélhető.
4. A természettudományos szöveg teljességgel monofunkcionális jellegű,
azaz kulturális jelentősége rendkívül beszűkült, jól körülhatárolt, a filozó-
fiától és a teológiától teljesen elkülönült.
5. A természettudományos szövegeket az időbeli mélység hiánya jellemzi,
azaz rendkívül rövid távú a történelmi emlékezetük, rendkívül szűk idő-
szakból származnak azok a szövegek, melyek relevánsak számukra.
6. A természettudományos szövegeket ezenfelül e rövid távú történelem sa-
jatos logicizálása jellemzi, azaz a releváns eredményeket pillanatnyi hely-

zetképpé vonják össze, s ezáltal a történelmi rendet logikai renddel váltják föl.

7. A természettudományokban fellépő megközelítésmódbeli különbségeket részdiszciplínák elkülönítésével, a határterületek önállóodásával oldják meg, azaz a lehetséges vitákat úgy közömbösítik, hogy a különböző nézeteket mint különböző tudományszakok megközelítésmódjait fogadják el, amelyek ugyanannak a dolognak eltérő aspektusát vizsgálják.³⁰

Ha most történeti mélységében nézzük a szerzőség kérdésének problémáját, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy „a mi civilizációnkban nem mindig ugyanazoknál a szövegeknél merült fel az igény, hogy konkrét szerzőnek tulajdonítsuk őket: voltak idők, amikor az olyan szövegeket, amelyeket ma »irodalmiaknak« hívunk (elbeszéléseket, népmeséket, eposzokat, tragédiákat, komédiákat stb.) anélkül fogadtak el, terjesztettek és értékelték, hogy szerzőjükre rákérdeztek volna. [...] Ugyanakkor az olyan szövegeket, amelyeket ma »tudományosnak« neveznének [...] csak akkor fogadtak el hitelesnek, ha a szerző neve is meg volt adva.”³¹ Azt láthatjuk tehát, hogy számos irodalmi műfajnál „nem volt fontos” (és nem utolsósorban kideríthető) a szerzőség kérdése, igaz, az európai kultúra egyik legnagyobb vívmánya, hogy a szóbeli hagyományokkal terjedő, letisztult szövegeknek szerzőséggel rögzített „kanonizált” verziója jött létre. (Homéroszi eposzok.) Éppen azonban Homérosz Iliásza és Odüsszeiája felvetett egy másik fontos problémát, a „transztextualitás” kérdését, hiszen Friedrich August Wolf német tudós, aki először adta ki Homérosz műveit 1795-ben, kételyeket fogalmazott meg a mű szerzőségének eredetével kapcsolatban, azt állítván, hogy Homérosz, bár valós személy volt, csak néhány dalt szerzett maga, fő szerzői tevékenysége abban állt, hogy összeillesztette, kontextusba hozta a szóbeli hagyományban kikristályosodott szövegeket.³² E diskurzus – jelen témánk szerint mellékága – rámutat, hogy az íráshagyomány kialakulása mellett az is fontos differenciálódás volt az irodalmi szövegek evolúciójában, hogy az énekelt „versekből” hogyan alakult ki a dallamjelzés eltűnésével a belső rímek megjelenésével a szövegvers, az olvasni való líra.³³

Az internetes virtuális valóságban keringő ismeretek sokszor nem nyújtanak egyértelmű, hiteles információkat, sőt, számos internetes tartalom kifejezett célja a dezinformáció terjesztése, a „hoax”. Ebben a szövegvalóságban a könyvtárak betölthetnek olyan szerepet, melyek a „hiteles”, egyben „kizárólagos” (tudományos)-információs tartalom megosztását hivatott terjeszteni. Számos területen, így legfőképpen a természettudományos és műszaki információadás és tájékoztatás keretein belül ez az elv az adott tudományos paradigmarendszeren belül kielégítheti ezt az igényt; így például a geocentrikus kozmológia a saját paradigmarendszerében magyarázza a bolygómozgásokat, ahogy a heliocentrikus elmélet szintén. Az objektivitás határai ugyanakkor ezen az egyszerű szembeállításon is érezhetőek, hiszen létezhetnek olyan, ma még nem ismert kozmológiai

paradigmák és más tudományos paradigmák, melyek a pillanatnyi megismerés tudományos álláspontját új paradigmák rendszerében kifejtve „relativisztikussá” tehetik az addig objektívnek hitteket. A humán területekről a legjobb példával a történettudomány szolgál, hiszen példának okáért, a magyarság (ős)történetének számos olyan releváns tényezője lát napvilágot, melyet eddig – írott és tárgyí forrás hiánya miatt – sem a történelem, sem a régészet nem volt képes felmutatni, hanem mondjuk a biológia (archeogenetika) szolgált bizonyító erővel. Ezek az ismeretek nem egyszerűen kiegészítik eddigi tudásunkat, hanem hatásukra paradigmaváltás jöhet az őstörténet-kutatásban. Thomas Kuhn elmélete a tudományos paradigmaváltásokról éppen a hermeneutikai-természettudományi kontextus könyvtártudományi vetületeiben ígér termékeny interdiszciplináris megállapításokat. Kuhn és Heidegger koncepciója³⁴ ott találkozhat a (virtuális) könyvtár ontológiai szintjén, hogy a tudományos megismerést, a tudományosságot a mindennapiságba involváló létmód számára a könyvtár(i lét) lehet a legtermészetesebb közeg. Ennek értelmében az ember tudományos tevékenysége, a tudományos megismerés, (ismeretterjesztés) mindenkori igénye, az ember világban-való létének létmódja, így a könyvtári jelenlét, a könyvtár fogalmi határait hermeneutikailag is kitágítva az ember természetes léthelye. A tézisben implicite az is benne foglaltatik, hogy a könyvtár olyan hagyományos dimenziói, mint a közművelődés, az ismeretterjesztés, hogyan konvergálhatnak a tudományosság felé. Erre utalunk akkor, amikor a bárki által végig vihető internetes tartalommegosztásokat autentikus könyvtári aktusok analógiájaként írtuk le, melyben a gyűjtés, feldolgozás, szétsugárzás hármas funkciója óhatatlanul a tudományosságot is szolgálja. Könyvtár és legfőképpen gyűjtemény alatt természetesen itt már sokkal többet értünk, mint a könyvtárfogalom történetiségéből következő definiáltságát, gyakorlatilag a hálózati-virtuális létmód adekvát és szinonim elnevezésére használjuk a „könyvtári” jelenléte. Nem kis dolog természetesen azt állítani, hogy az ember eddigi kettős, biológiai és társadalmi létmódját kiegészítő harmadik, immár online létmód adekvát megfeleltetését a „könyvtári” létmóddal azonosítsuk. A logikai láncszemet ehhez a tézishez éppen a tudományosság mindennapi, egyben virtuális létmódba illesztésének itt vázolt teoretikus összefüggései szolgálják. A könyvtári-tudományos létmód virtuális világban való kibontakoztatásának (elő) feltétele, elégséges feltétele nyilvánvalóan a digitális könyvtárban tételeződik. Mindez azonban nemcsak azt jelenti, hogy a létmódunk könyvtári, hanem azt is, hogy tudományos is egyben, de legalábbis az internetben benne van egy ilyen minőségi ugrás lehetősége. A minél inkább digitalizált könyvtár a kulcs, mely tehát az autentikus világban való lét számára a tudományos létmódot biztosítja, melyben a (mindennapi) tudományosság és a világban való lét a könyvtárban található, lesz egyé.

Jegyzetek

1. Gadamer e mondatot 1989. július 9-én, Heidelbergben, nyilvános beszélgetés közben mondta, a hermeneutika alapproblémáiról tartott ülés során. Idézi: Grondin, Jean: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. [174.] p.
2. A digitális valóságkonstrukció megnevezés, a technikai valóságelvet konkretizálva, kifejezetten a virtuális valóság digitális konstrukciójára utaló elem.
3. Interdiszciplinaritásról azért lehet beszélni hermeneutika és a posztmodern könyvtártudomány kapcsán, mert minden olyan tevékenység, amely valamilyen felületen rögzített szövegekkel operál, közvetve vagy közvetlenül a szövegek megértésének, értelmezésének hermeneutikai horizontjához vezet.
4. Vö.: Derrida, Jacques: *Az archívum kínzó vágya: freudi impresszió*. Budapest, Kijarat Kiadó, 2008. 184 p. (*Az Archívumok morálása: rend a rendetlenségéből* című művel egy kötetben.)
5. A megértés időstruktúrája nem szukcesszív, hanem dialogikus, cirkuláris. Gadamer, Hans-Georg: *Szöveg és interpretáció*. Ford. Hévízi Ottó, In: *Szöveg és interpretáció*. Szerk. Bacsó Béla, Budapest, Cserépfalvi Kiadó, 1991. 31. p.
6. Megállapításaim könyvtári vetületének érvényességét alátámasztja Henry Jenkins konvergenciaelmélete. Lásd Jenkins, Henry: *Convergence culture*. New York and London, New York University Press, 2006. 308 p. <https://www.hse.ru/data/2016/03/15/1127638366/Henry%20Jenkins%20Convergence%20culture%20where%20old%20and%20new%20media%20collide%20%202006.pdf> (2020.10.16.)
7. Lásd részletesebben: Balogh András: *Hermeneutika és (könyvtár)tudomány. A fenomenológia és hermeneutika könyvtári alapkérdései* (e-könyv), Budapest, Kossuth Kiadó, 2016. (NÉRO 15.)
8. Fehér M. István: *Valóság és virtualitás: a virtuális könyvtár valósága*. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 24. évf. 2015. 7–8. sz. 3–24. p. http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00269/pdf/EPA01367_3K_2015_07-08_03-24.pdf (2020.10.16.)
9. Sokal, Alan: *A batárok áttörése. Arccal a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikája felé*. In: Sokal, Alan – Bricmont, Jean: *Intellektuális impostorok: Posztmodern értelmiségiek vizsgálása a tudománnyal*. Budapest, Typotex Kiadó, 2000. 370 p.
10. Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 428. p.
11. Flood, Alison: *Japanese science fiction award opens entries to aliens and computers*. = The Guardian, 2014. október 24. <https://www.theguardian.com/books/2014/oct/24/japanese-science-fiction-award-aliens-computers-hoshi-prize-shinichi> (2020.10.16.)
12. Vö: Sokal – Bricmont: *i. m.*
13. *Meghalt az asszony, mert nem értette az orvosi rövidítést*. = Infostart / InfoRádió, 2016. november 29. http://inforadio.hu/belfold/2016/11/29/meghalt_az_asszony_mert_nem_ertette_az_orvosi_roviditest/ (2020.10.16.)
14. Életet menthet a szövegértés: <http://katalist-to-feed.blogspot.com/2016/11/re-katalist-eletetmenthet-szovegertes.html> (2020.10.16.)
15. Részletesebben lásd *A budapesti iskola: tanulmányok Lukács Györgyről*. I–II., Budapest, T-Twins Kiadó : MTAK Lukács Archívum, 1997. 511 p.; 368 p.
16. Márkus György: *Miért nincs hermeneutikája a természettudományoknak?* In: *Kultúra és modernitás: hermeneutikai kísérletek*. Budapest, T-Twins Kiadó : MTAK Lukács Archívum, 1992. 275–347. p.
17. A téma magyar filozófiai reflexiói és diskurzusai iránt érdeklődőknek az alábbi tanulmánykötetet javaslom: *Tudomány megértő módon: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 349 p.

18. Lásd elsősorban Wilhelm Dilthey tevékenységét.
  19. Schwendtner Tibor: *A természettudomány hermeneutikái*. In: *Tudomány megértő módban: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 10. p.
  20. Esetünkben előzetes ítélet jelentéssel használva az elő-ítélet szóösszetételt.
  21. Schwendtner Tibor: *i. m.*, uo.
  22. Heidegger, Martin: *A világkép korszaka*. = *Vigilia*, 45. évf. 1980. 3. sz. 174. p. (Ford.: Koch Valéria) https://epa.oszk.hu/02900/02970/00475/pdf/EPA02970_vigilia_1980_03_171-179.pdf (2020.10.16.)
  23. Horváth Lajos: *Intellektuális imposztorok? Terminológiai fosztogatás az interdiszciplináris kutatásban*. In: *Huszonöt fennsík. A művészetektől a tudományokig*. Szerk. Valastyán Tamás, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011. 312. p. <https://mek.oszk.hu/18400/18462/18462.pdf> (2020.10.16.)
  24. Idézi és hivatkozza: Balogh András: *Könyvtár, információs fenomén, virtuális valóság. A hermeneutikai fenomenológia egzisztenciális alapkérdései posztmodern könyvtártudományi olvasatban*. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 24. évf. 2015. 7/8. sz. 38. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00269/pdf/EPA01367_3K_2015_07-08_25-44.pdf (2020.10.16.)
  25. Lyotard, Jean-François: *A posztmodern állapot*. In: Habermas, Jürgen – Lyotard, Jean-François – Rorty, Richard: *A posztmodern állapot*. Budapest, Századvég, 1993. 116. p. (*Horror metaphysicae*)
  26. Márkus György: *i. m.* 294. p.
  27. Idézi és hivatkozza: Márkus György: *i. m.* 293. p.
  28. Lucretius Carus, Titus *A természetéről* című filozófiai tankölteményét sok könyvtár a szépirodalmi könyvek közé teszi.
  29. Márkus György: *i. m.* 297. p.
  30. Idézi Schwendtner Tibor: *A természettudomány hermeneutikái*. In: *Tudomány megértő módban: hermeneutika és tudományfilozófia*. Szerk. Schwendtner Tibor és Margitay Tihamér, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2003. 11. p.
  31. Foucault, Michel: *Mi a szerző*. In: Foucault, Michel: *Nyelv a végtelenhez: tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Debrecen, Latin Betűk, 1999. 128. p.
  32. Vö. Wolf, Friedrich August: *Prolegomena ad Homerum*. Hivatkozza: <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-9-osztaly/az-antik-epika-homerosz/homeroszi-kerdesek> (2020.10.16.)
  33. Homérosz lejegyzései esetében a kettő egyszerre mehetett végbe: az ókori énekmondók, (rapszodoszok) zenekísérettel adták el a népi epikus anyagot.
  34. A kuhni paradigmaváltás és a heideggeri hermeneutika filozófiai összefüggéseiről lásd: Schwendtner Tibor: *Thomas Kuhn és a hermeneutika*. = *Replika*, 2000. 41–42. sz. 139–148. p. <http://www.replika.hu/replika/41-11> (2020.10.16.)
-
-

Arany-Nagy Zsuzsanna

Hogyan nevelj olvasóvá?

Bevezetés

Az írásunk témájául szolgáló tanulmánykötet, amely „Az én könyvtáram” program kiadásában jelent meg nyomtatásban és elektronikusan*, lényegében egy alig 70 oldalas kiadvány, amely a méreteihez képest olyan fontos témákkal foglalkozik, mint a könyv- és könyvtárhasználat, szövegértés, szövegalkotás, valamint az olvasás. A tanulmányokat hozzájuk kapcsolódó válogatott mintaprogramok, ha úgy tetszik jó gyakorlatok ajánlólistái, valamint szakirodalmi ajánlások egészítik ki.

Péterfi Rita *A család és olvasás kapcsolata, avagy amit gyermekeink érdekében tehetünk* című írásában azt a kérdést fejtegeti, vajon mennyire múlik a családon, a családi háttéren, hogy egy gyermek olvasó felnőtté válik-e. A szerző a kérdést tárgyaló – az elmúlt évtizedekben végzett – hazai és nemzetközi kutatásokra hivatkozik, amelyek segítségével a vizsgálatot végző személyek és az érdeklődők pontos képet kaphatnak a gyermekek olvasási tendenciáiról. Péterfi kiemeli ezek fontosságát, ugyanis ezek segítségével képesek a szakemberek – például könyvtárosok és könyvtárostanárok, olvasáskutatók – beavatkozni, és változtatni a gyermekirodalommal az olvasási szokásokon. A szerző a vizsgálatok adatainak felvillantásával arra vállalkozik, hogy olyan lehetőségeket vonultasson fel a szakemberek számára, amelyek alkalmazásával közelebb hozhatják egymáshoz a gyermeket és az olvasást.

---

* A szóban forgó kötet és a program korábbi kiadványai is elérhetőek és letölthetőek az alábbi oldalon:
<http://www.azenkonyvtaram.hu/kiadvanyok>.

Művében hivatkozik a Központi Statisztikai Hivatal által végzett időmérleg-vizsgálatokra, amelyek a lakosság időfelhasználásának, a család együtt töltött idejének adatait tartalmazzák. A családban az együtt töltött idő mennyisége és minősége nagy hatással van az életminőségre, a családi összetartozás erősítésére, a kapcsolatok, az érzelmi kötődések megteremtésére. Az együtt töltött idő társas szabadidős tevékenységekben nyilvánul meg, amelynek szerves részét kellene képeznie az olvasásnak. Kutatások, statisztikák mutatják, hogy a családok olvasási kedve, olvasással töltött ideje akkor is jóval meghaladja a gyermektelen családok olvasási kedvét, ha csupán olvasni nem tudó, 0–6 év közötti gyermek van a családban. Péterfi Rita tanulmányának ezen a pontján Gereben Ferenc 1998-as írását idézi, miszerint „a gyermek tehát nemcsak többet olvas, hanem többet olvastat is”. Tehát kijelenthetjük, hogy az olvasás megszerettetése a családból indul, az olvasással töltött idő ugyanis lehetőséget teremt arra, hogy a szülőkön kívül a nagyszülők, távolabbi rokonok is bekapcsolódjanak a gyermek életébe, közelebbi társas kapcsolatokat építve ki közöttük. A felolvasás nagyban hozzájárul a szövegértés és a szövegalkotás, az anyanyelvi kompetenciák fejlesztésén túl a szociális kompetenciák fejlődéséhez is.

Péterfi az olvasás hatásairól egy igen érdekes mozzanatot vázol fel, amikor egy 2010-ben megjelent munkára hivatkozik, ami szerint „ha nem csupán a gyermek, de vele együtt a szülő is részt vesz olvasásfejlesztő foglalkozásokon, az kimutatható módon a szülő olvasással kapcsolatos gondolkodására és olvasási teljesítményére is hatással van.” (10. p.)

Tanulmányának negyedik blokkjában felvillantja, mit tehet a szülő annak érdekében, hogy a gyermeke megszeresse az olvasást. Kiemeli a könyvtári környezetben zajló foglalkozások fontosságát (zenés, mozgásos foglalkozások, képek-könyvekből, képekről való mesélés). A könyvtárhasználat kisgyermekkorban minél hamarabb történő megkezdése, a gyermek korának megfelelő könyvek kölcsönzése kulcsfontosságú erővel bír ahhoz, hogy valaki képes legyen az olvasóvá válás kapuját átlépni. A kudarcélmények elkerülése, vagy a gyermek azokon való átsegítése érdekében fontos az együtt olvasás, az olvasottak kitérgetése. Számos esetben könnyebb úgy beszélgetni egy nehéz, de lényeges témáról, ha egy olvasónivalón keresztül teszi azt a felnőtt a gyermekkel. Erre is tökéletes megoldásként, lehetőségként szolgálnak a napjainkban egyre inkább teret nyerő biblioterápiás foglalkozások.

A mese mindenkihez utat talál, a mesélésnek pedig számos kreatív formáját ismerjük. Péterfi Rita ezek közül példaként hozza fel a társasjátékokkal való mesélést, a bábozást, a papírszínházat és az önálló történetalkotást, lásd saját papírszínház-mese, (olvasó)napló, levélírás.

Szinger Veronika „*Nem lesz annak többet unalmas órája, kit érdekel a könyvtár ezernyi csodája*”. *Óvodások olvasóvá nevelése a könyvtárban* című írását az Egyesült Nemzetek 1989-ben kiadott Gyermekjogi Egyezményéből vett idézettel kezdi, miszerint

„minden gyermeknek joga van képességei teljes kibontakoztatására, az információkhoz és programokhoz való szabad, ingyenes és egyenlő hozzáféréshez...”. (15. p.) Kiemeli, hogy a bontakozó írásbeliségnek, vagyis a születéstől az írás és az olvasás megtanulásáig tartó időszaknak kitüntetett szereplője – a gyermekon kívül – a szülő, a nevelő, az óvodapedagógus, és fontos tényezője a könyvtárhasználat. Az olvasási preferenciákat elsősorban a család közvetíti, de kiemelt szerep jut az olvasóvá nevelésben az óvodáknak, óvodai nevelőknek is. A szerző hangsúlyozza az óvodák és a közművelődési intézmények együttműködésének fontosságát, amely hatékonyan járul hozzá az olvasóvá neveléshez. A gyermekek ezekben az intézményekben – noha jellemzően óvodáskorban olvasni még nem tudnak – sok kérdésükre választ kaphatnak, ezáltal a könyvtár- és dokumentumhasználattal kapcsolatos pozitív attitűdjeik megalapozásra kerülnek.

Szinger továbbá kiemeli a könyvtárak olvasóvá nevelésben betöltött szerepének fontosságát. Részletezi, miként hat a kisgyermek fejlődésére, olvasáshoz, könyvtárakhoz való hozzáállására a gyakori és rendszeres könyvtárhasználat. Több ponton hivatkozik Tóth Máté 2017-ben végzett felmérésére, amely a szülők és gyermekek olvasási szokásait vizsgálta, valamint Béres Judit olvasóvá neveléssel kapcsolatos munkáira is. Ezek felhasználásával tesz kijelentéseket arról, hogy milyen módon nyújthatnak élményt a könyvtárak már csecsemő- és óvodáskorban is a kisgyermeknek és szüleiknek. A tanulmány egy egész fejezete szól az óvodapedagógus és a könyvtáros együttműködéséről, mert megfelelő kapcsolatépítéssel erre is van lehetőség.

Antalné Petrovics Erika *Könyvtárhasználóvá nevelés (a tartalomjegyzékben Könyvtárhasználat) az általános iskola alsó tagozatán* című munkájában a könyvtárhasználat általános iskolai alsó tagozatos diákokkal való megismertetését, megszerettetését részletezi. Az elmúlt években végzett hazai felmérések tanúbizonyságot tesznek az olvasási szokások átalakulásáról. Egyre kevesebb családban játszik fontos szerepet a meseolvasás, a közös olvasás és sajnos a könyvtárlátogatás is. Számos tanuló az iskolai könyvtárban tapasztalja meg először – és sajnos sokan utoljára – a könyvtárhasználat élményét. A könyvvásárlási szokások is ezzel párhuzamosan átalakulóban vannak, ám azt, hogy *Az elmúlt 12 hónapban vásárolt-e Ön könyvet?* kérdésre a válaszadók 70%-a nemleges választ adott, mégsem kell túldimenzionálni. Napjainkban számos lehetősége van az olvasni szeretőknek, hogy könyvekhez jussanak, olvassanak. Elektronikus könyvek, online elérhető, legálisan (is) térítésmentesen letölthető dokumentumok állnak rendelkezésükre, amelyeket akár már telefonon is képesek olvasni, praktikusan csökkentve ezzel a mindennapokban a munkába magukkal vitt tárgyak számát. A digitális kor olvasást érintő hatását a szerző tanulmányának egy későbbi pontján részletezi is.

Antalné Petrovics Erika – az előző tanulmányokkal szinkronban – hangsúlyozza, milyen jelentős hatással van a gyermekek olvasási, könyv- és könyvtárhasználati szokásaira a családon belüli minta. Felmérések bizonyítják, hogy a könyv-

kedvelő, a mindennapokban is olvasó családból származó gyermek előbb vagy utóbb, de maga is olvasóvá válik, a könyv és az olvasás szeretete tehát örökölhető és örökíthető, a könyvtáraknak pedig ez az, amit az olvasóvá és könyvtárhasználóvá nevelés érdekében szem előtt kell tartaniuk.

A könyvtárhasználat tanításának iskolai keretei a 2020-as Nemzeti alaptanterv megjelenésével némileg átalakultak. Jelen tanulmány születésekor viszont még a 2012-es NAT volt hatályos, így annak tartalma kapcsán került kidolgozásra a dolgozat szóban forgó fejezete. A könyv- és könyvtárhasználat tanítása a magyar nyelv és irodalom és informatika tantárgyakban kiemelt szerepet kell, hogy kapjon, elgondolkodtató azonban ennek elnevezése, az információs társadalomban, a digitális kor hozta átalakulások után ugyanis nem helyénvaló csak és kizárólag könyv- és könyvtárhasználatról beszélni.

A szerző kitér a könyvtárhasználati ismeretek helyi tantervbe való integrálására, amelynek segítségével már alsó tagozatos korban megkezdődhet a könyvtárhasználóvá nevelés.

A tanulás formalizáltságából adódóan beszélhetünk *formális*, *nem formális* és *informális* tanulásról. Ennek értelmében a szerző tanulmányában kiemeli, milyen lehetőségek adódnak tanórai és tanórán kívüli foglalkozások keretében a könyvtárhasználat tanítására, a könyvtárhasználóvá és olvasóvá nevelésre. Hazai szerzőkre, jó gyakorlatokra hivatkozik ezek felsorolásánál, egyetértve a könyvtárostánárok és pedagógusok többségével a tudományterület fontosságáról. Példának hozza a közös könyvtári kirándulásokat, olvasóköri, meseolvasó délutánok szervezését és a *népmese napjában* rejlő lehetőségeket is.

Gombos Péter *Olvasóvá nevelés felső tagozaton?* című tanulmányában talán a legkényesebb témát boncolgatja, amely az olvasóvá nevelés kérdéskörében helyet kaphat. Hogyan szólíthat meg a könyv, a könyvtár, a könyvtáros(tanár) – és/vagy az irodalomtanár – egy digitális korban élő kamaszt? Személyes tapasztalatait hazai kutatások igazolják: a 10–14 éves korosztály használja a könyvtárakat – legyen szó iskolai könyvtárról vagy más könyvtártípusról – a legcsekélyebb mértékben, és olvas a legkevésébbet. Nemzetközi olvasáskutatásokra hivatkozva Gombos kijelenti, hogy aki tízéves koráig nem indult el az olvasóvá válás útján, annak kicsi az esélye, hogy felnőttként olvasóvá váljon. Nagy szerep jut ebben a szakembereknek, elsősorban a könyvtárosoknak és a pedagógusoknak, hogy „katalizátort” adjanak a gyermek kezébe, egy regényt, amely beszippantja, egy történetet, amely rabul ejti. Az általános iskola felső tagozatán a tanulók számára jellemzően „kinyílik a világ”. A felső tagozatosok saját bevallásuk szerint rendszerint naponta használják az internetet, és a tanulók körülbelül fele szinte soha nem olvas könyvet.

A köznevelésben tanító irodalomtanárok nagy többsége kizárólag klasszikus, 19. századi – vagy régebbi – műveket ad fel kötelező olvasmánynak, amelyek a digitális nemzedék számára komoly, leküzdendő akadályként jelennek meg a min-

dennapi tanulmányaik során. A regények nyelvezete, cselekményének sebessége, a helyzettel való azonosulás nehézsége sokkal inkább elriasztja, mint megszeretteti az olvasást a diákokkal. A szerző művében felhívja a figyelmet arra, hogy mihamarabb döntésre kellene jutni a „Mi az irodalomtanítás célja?” kérdésben.

„A tanórákon azt látjuk, hogy elsősorban irodalomtörténeti és irodalomelméleti ismeretek átadása, majd számonkérés történik. A tanár vázlatot diktál, magyaráz, értelmezéseket, értelmezési lehetőségeket mond el. Megtanítja fontos szerzők életútját, elmondja melyek a legfontosabb művei, s azok megírásánál milyen cél vezette az alkotót. Azt is megosztja, hogy kell értelmezni az adott verset, novellát, regényt” (34. p.), miközben sem a jelenleg hatályos 2020-as, sem az előző, 2012-es NAT-ban nem esett szó a fent idézett célokról. Az alaptantervben ugyanis az szerepel, hogy „az irodalmi nevelés kitüntetett feladata az olvasási kedv felkeltése és megerősítése”. (35. p.) Eszerint a köznevelésben az irodalomtanításnak az olvasóvá nevelésről, az irodalom művészetként való szemléletéről, nem pedig tudós irodalomtörténészek képzéséről kellene szólnia.

Kiemeli, hogy az irodalomtanításban szabadon alkalmazhatnák a tanárok az újdonság erejét, az újonnan megjelent regények tanórákba való beemelését. Természetesen leszögezi, nem elvárható, hogy az irodalomtanár ismerjen minden egyes gyermek- és ifjúsági irodalmat a régebbitől az újonnan megjelent szerzők műveig, ám a könyvtárostánár – akinek ez feladatai közé tartozik – készséggel segítségére lehetne ebben.

Tanulmányát kortárs szerzők színvonalas műveinek említésével zárja, amelyek olyan, napjainkban is jelentős problémákat dolgoznak fel, amelyekkel a diákok – korosztálytól függően – könnyen azonosulni képesek. Ilyen példának okáért Mészöly Ágnes *Szabaddábon* című alkotása, amely egy mozgássérült kamasz önállóvá, felnőtté válásáról szól, vagy Robert Williams *Luke és Jon* című regényét, amely a gyász és az elengedés kérdéskörét járja körbe. De sorolhatnánk még sokáig a jobbnál jobb, érdekesebbnél érdekesebb, izgalmasabbnál izgalmasabb, jelentős mondanivalóval rendelkező, gyakran etikai problémákat boncolgató műveket, ahogy Gombos Péter meg is teszi. Megfontolandó ezek tanórákba, tananyagba való beépítése.

Fenyő D. György *A könyvtár és az irodalomóra* című tanulmányában az iskolai könyvtár tanításban való szerepvállalását boncolgatja. Hivatkozik a múltban végzett olvasáskutatási felmérésekre, amelyek eredménye nem sok jóval kecsegtet a könyvtárhasználat terén. Az eredmények közt szerepel, hogy jellemzően azok a családok járnak könyvtárba, akiknek házi könyvtára is jelentős mértékű, azok viszont nem járnak könyvtárba, akiknek nem számottevő az otthonukban lévő könyvek mennyisége. Számukra a könyvtár egy ismeretlen, idegen közeg, amely előfordulhat, hogy szorongással tölti el őket. Fontos feladata a köznevelésnek, hogy azon családok gyermekei is eljussanak a könyvtárba, megismerjék a könyvtárhasználatot, akiknél nem jellemző otthon a könyv és az olvasás.

A szerző tanulmányában a könyvtárostánár és az irodalomtanár együttműködési lehetőségeit mutatja be, és igyekszik inspirációval szolgálni azoknak, akik nem tudják, hogyan kezdjenek hozzá az olvasóvá neveléshez.

A könyvtárban tartott irodalomórákon sokféle feladat adható a diákoknak, ezeknek pedig csak az irodalomtanár fantáziája szabhat gátat. Nem lehet kifogás az, hogy valaki nem tudja, hogyan használhatná fel tanóráin az iskolai könyvtár állományát, mivel a könyvtárostánár feladatai között szerepel a könyvtárhasználati szakórák lebonyolításának segítése. Az egyetlen kifogás, amely valóban megállja a helyét az az, hogy egy ilyen órára felkészülni jóval időigényesebb feladat, mint a frontális óravezetésre. Ám a könyvtárostánár segítségével ez is megugorható követelmény.

Fenyő D. György igyekszik feladattípusok segítségével ötletet adni, hogyan használható hatékonyan az iskolai könyvtár az irodalomtanításban. A Könyvtárostánárok Egyesületének számos kiadványa foglalkozik könyvtárhasználati órák és könyvtárhasználati szakórák lebonyolításával, óravázlatokkal, a szerző tanulmánya után érdemes ezeket is böngészni.

Márföldi István *Oktatást támogató digitális szolgáltatások a könyvtárakban* című írásában a könyvtárak digitális térben megvalósuló szolgáltatásairól értekezik, amelyek nagyban hozzájárulhatnak a tanulók könyvtárhasználati szokásainak átalakulásához.

A 21. században megváltoztak az információkeresési szokások, manapság már nem a könyvtár, hanem az internet az elsődleges információforrás. Megjelentek a digitális adatbázisok, ezzel párhuzamosan pedig megnőtt az igény a könyvtárak távhasználatára. A 21. század – ahogy a szerző fogalmaz – a tanulás tereit is átalakította, megjelent az *e-learning* és teret nyert magának a *blended learning* is. Miért volna más a helyzet a könyvtárhasználat esetében?

A könyvtáraknak fokozott figyelmet kell fordítaniuk a virtuális térben való megjelenésre, ezzel hívva fel magukra a tanulók és a tanárok figyelmét. Megnőtt az igény a digitálisan elérhető dokumentumok használatára, így ha a könyvtár a távhasználatot és az elsődleges források használatának lehetőségét is biztosítani szeretné, bizony komoly digitalizálásba kell kezdenie.

Kitér a szerző a Digitális Oktatási Stratégiára, amely „általános elvként fogalmazza meg az oktatási célú tartalomszolgáltatással kapcsolatban, hogy az motíválja a tanulást”. (52. p.) Megemlíti, hogy a Közgyűjtemények Digitalizálási Stratégiájához kapcsolódva a rendelkezésre álló digitális anyagokból jelentős számú digitális oktatási segédanyag készítésére van lehetőség, biztosítva ezzel a digitális generáció audiovizuális tanulásra való igényeinek kielégítését.

Márföldi részletezi tanulmányában a könyvtárak jövőbeli feladatait, valamint a hazai és nemzetközi jó gyakorlatokat, amelyek elsődleges forráshasználat szükségessége épülnek.

Kiemeli a könyvtáraknak az információs műveltség, a kritikai gondolkodás és a digitális írástudás fejlesztésére vonatkozó feladatát, melyhez kapcsolódóan több médiapedagógiai programot is ismertet. Példát hoz a digitális eszközökkel való olvasásra nevelés megvalósíthatóságára, amelyre remek eszköz a tanulmányban tüzetesen bemutatott *LEGO Story Starter* mintaprogram.

Márföldi emellett „Az én könyvtáram” program weboldaláról elérhető és le-tölthető egyéb mintaprogramokat is bemutat, amelyek a könyvtárhasználat tanít-ásában, az olvasóvá nevelésben egyaránt segítségére vannak a pedagógusoknak és a könyvtárosoknak. Érdeemes böngészni mind a tanulmányt, mind a program weboldalát a témában.

Pajor Emese és Imre Angéla *Az olvasás gyógypedagógiai vonatkozásai* című közö- sen jegyzett írása a látássérült, a hallássérült és a diszlexiával küzdő gyermekek olvasással való kapcsolatát boncolgatja és ad tanácsokat könyvtáros szakembe- reknek, hogyan segíthetik a fent említett hátránnyal küzdőket az olvasásban, mit tehetnek az olvasóvá nevelés érdekében, hiszen a könyvtárak számára elsődleges feladat az esélyegyenlőség biztosítása.

A tanulmány kitér azokra a speciális eszközökre, amelyeket a könyvtáraknak ér- demes biztosítaniuk annak érdekében, hogy például a látássérültek számára köny- nyebbé tegyék az olvasást. A Braille-írással készült könyvek, a speciális olvasógé- pek beszerzése, az akadálymentesítés, a hangzóanyagok szolgáltatása, a könyvtár weboldalának megfelelő fejlesztése mind hozzájárulnak az esélyegyenlőtlenség leküzdéséhez és az olvasás, a könyvtárlátogatás élményszerűvé tételéhez.

A speciális igényű emberekkel való foglalkozás ugyan komoly felkészülést igé- nyel, ám elegendő ezt is kis lépésekkel kezdeni, megfelelő segítségnyújtással, ked- vességgel, igényfelméréssel.

Összegzés

Napjainkban az olvasóvá nevelés, az olvasás jelentősége – belépve az informá- ciós társadalomba – egyre fontosabb, egyre égetőbb kérdéssé vált. A gyermekek tudatos felnőtté, magabiztos információhasználóvá nevelésének kulcsfontosságú eleme az olvasás. Az olvasóvá nevelés egy tudatosan megtervezett tevékenység kell, hogy legyen, amelynek a családban kell kezdődnie – meséléssel akár már a gyermek megszületése előtt.

Az elmúlt években számos kiadvány jelent meg, amely olvasnivalókat mutat be, ajánl szülőknél, gyermekeknek egyaránt. Több kiadvány látott napvilágot a kisgyermekek könyvtárhasználatával való megismertetése céljából is, amelyek elér- hetők online. Péterfi Ritával egyetértésben különösen fontosnak tartom a szent- endrei Pest Megyei Könyvtár gondozásában megjelent, Vadadi Adrienn és Igor Lazin közreműködésével készült, a Szösz család mindennapjait bemutató soro- zatot. A történet könyvtári környezetben játszódik, ezért is lényeges számomra. Pécssett is fontosnak tartják az olvasóvá nevelést, a Csorba Győző Könyvtár mun-

katársai és meghívott szakértők segítségével készültek el az *Olvasásra születtem!*, az *Olvas nekem!* és a *Már én is olvasok!* című kiadványok, melyek célja a szülők, nagyszülők számára az olvasóvá neveléshez való segítségnyújtás. Személyes kedven-cem Szabó T. Anna *Holló Lali* című műve, amely kisgyermekek számára mutatja be a könyvtárhasználatot.

Az *Együtt az olvasóvá nevelésért* az imént említett kötetek sorát gazdagítja, a szakemberek és a szülők számára is hathatós segítséget nyújtva a gyermekek olvasóvá nevelésében.

Együtt az olvasóvá nevelésért! / szerk. Gombos Péter és Péterfi Rita ; [ill. Kyrú] ; [közread. a] Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. – Budapest : FSZEK, 2019. – 79 p. : ill., főként színes ; 24 cm

Samu Botond Gergő

Sorsfordító évtizedek térképeken, avagy miről mesélnek a kartogramok?

Mindig öröm a térképeket szerető, azzal foglalkozó olvasók számára egy-egy olyan könyvet kézbe venni, amely érdeklődésük tárgyáról szól. Elsőre talán fel sem tűnik, de a térképek körbe vesznek minket, az élet minden területén megtalálhatjuk őket. Mi mindenre használjuk a kartográfiai munkákat? A legáltalánosabb a tájékozódás, legyen az akár egy település, park vagy épp a vadon, ahol meg szeretnénk találni valamit. Iskolás korunkból tudjuk, hogy a földrajzi és történelmi ismeretek elsajátításánál is igen hatékony eszközök, de az iskolapadból kikerülve a legkülönbözőbb szakmákban továbbra is használják őket, például geológusok, mérnökök, szállítmányozók, katonák, vagy épp történészek, statisztikusok.

A régi térképeket elsősorban topográfiai tartalmuk és esztétikai értékük miatt kedveli a közönség, ennek köszönhető a számos képes album, amely a régi nyomatokra fókuszál. Ebből a szempontból rendhagyó és hiánypótló a könyv, amit a következő oldalakon szeretnék bemutatni, hiszen főként statisztikai műveket mutat be, amelyek – bár egyáltalán nem csúnyák – nem elsősorban a díszítmények, allegorikus képek és korabeli látképek miatt fogják felkelteni az olvasóközönség figyelmét. A mintegy 238 térképszelvény nagy része kartogram (tematikus térkép, amely földrajzi területek statisztikai adatait mutatja meg), de találhatunk köztük természetföldrajzi, közigazgatási, politikai és néhány idegenforgalmi (település) térképet is. Ezek a művek már azért születtek, hogy szemléltessenek bizonyos folyamatokat, rögzítsenek valamilyen állapotot, így nem az adott földrajzi egység felszíni viszonyait mutatják be, hanem a társadalmi, gazdasági, egészségügyi, vagy

épp politikai viszonyokat. Mindehhez komoly háttérismeret is szükséges, amit tanulmányok, ismertető szövegek segítségével adnak át.

A könyv fizikai valójában is méretes: 408 oldalas keménytáblás kiadvány, jó minőségű képekkel és jól tagolt, könnyen olvasható szöveggel. Kiállításában is imponáló, több mint másfél kilós, borítóján a történelmi Magyarország térképeinek montázsával.

A cím pontosan körülírja, mit tartalmaz a könyv, az alcímben szereplő „évtizedek” alatt pedig az 1867 és 1946 közé eső majd nyolcvan évet kell értenünk. Szükség esetén természetesen tágabb időintervallumot is takarhat, mint például a közigazgatás vagy a hadügy esetében, ahol a folyamatok ismertetését korábbi, a kora újkortól kellett kezdeni, hogy a későbbi változásokat megérthessük.

Érdemes mindjárt Dr. Vukovich Gabriella KSH-elnök köszöntőjét is elolvasnunk, hiszen néhány fontos információt itt osztanak meg velünk, így például azt, hogy a kötet kiadását napra pontosan a trianoni békediktátum századik évfordulójára időzítették, illetve ami a leglényegesebb: „Az 1867 és 1945 közötti időszakban a Központi Statisztikai Hivatal önálló térképkészítő műhellyel rendelkezett, hiszen a térképek előállításához szükséges adatok itt teljes körűen és közvetlenül hozzáférhetők voltak.” (7. p.) A bemutatott térképek jó része is ezek közül került ki, főként kéziratos, egyedi művek, ez adja a gyűjtemény különlegességét.

A könyvből tárgyalt 13 tematika felöleli az élet minden területét; írói nagyrészt fiatal történészek, illetve statisztikusok, akik nagyívű értekezéseket csatoltak a térképekhez, amelyek a mélyebb összefüggésekre is rávilágítanak. A szerkesztő, egyben az egyik fejezet szerzője, Rózsa Dávid célja egy ismeretterjesztő munka létrehozása volt, ami jól sikerült, hiszen általános, de mégis alapos áttekintést kapunk a korszakról.

Mindezekkel együtt, jelen kötet nem az a fajta könnyű olvasmány, amelyen elejétől a végéig egyhuzamban végig szaladunk. Érdemes a minket érdeklő témákban jobban elmerülni, a kapcsolódó fejezeteket egymás után böngészni és visszavisszalapozni (például a közigazgatás és a hadügy, vagy a foglalkozásszerkezet, a különböző gazdasági ágak és a népességmozgások esetében). A fő egységeket eltérő színekkel is jelölték, így téve még egyszerűbbé a tájékozódást. A 13 fejezetet nyolc szerző jegyzi, így érthető, hogy mindegyik kicsit más megközelítésben mutatja be az adott témát, de ez nem zavaró és nem okoz értelmezési problémákat. Bár alapvetően statisztikai műről van szó, az adatok pusztá felsorolásán kívül, vagy inkább azok helyett számos érdekességet tudhatunk meg akár a statisztika mint tudományág korai időszakáról, fejlődéséről, neves művelőiről, vagy épp az adatok gyűjtéséről, felhasználásáról és helyes értelmezéséről. Mindezek mellett a különböző adattorzulásokra, a változások okaira, mozgatórugóira is magyarázatot kapunk, legyen az az ipar, mezőgazdaság fejlődése, a társadalmi mozgások, vagy épp az idegenforgalom fejlődése.

Most lássuk a fejezeteket részletesebben, előrebocsátva, hogy helyszűke és a sűrű adattartalom miatt csak nagy vonalakban vázolhatjuk fel őket.

1. Természeti környezet

Az 5–7. fejezetet is jegyző Rovács Barna geográfus, statisztikus írásában rámutat, mennyire egységes volt a gyakorlatilag a Kárpát-medencét lefedő ország területe, mégis igen változatos volt a domborzat, gondoljunk csak az alföldi tájakra vagy a magashegységekre. A rövid történeti földrajzi áttekintés után áttérünk a folyószabályozásokra, az éghajlat jellemzőire és az időjárásra is, itt még az 1871–1900 közötti éves középhőmérsékletet is megtudhatjuk, ami 8–14 °C között mozgott. Jól elkülönült az Adria vidéke, amely a legmelegebb és legcsapadékosabb volt. A talaj- és erdőtípusok bemutatása után rátérünk a nagy törést okozó trianoni békére, amikor az erdők nagy részét, akárcsak a folyókat, vagy a jó talajú (csallóközi, bánáti) területeket is elcsatolták. Mindent összegezve: „A hegyvidéki és a mediterrán területek elvesztésével a változatos éghajlat egyhangúbbá vált; a leghidegebb, a legmelegebb és a legcsapadékosabb területek is a szomszédos országokat gyarapították.” (21. p.)

2. Az ország területe és közigazgatása

Sebők Richárd történész, aki a következő fejezetet is jegyzi, egészen az 1718-as pozsareváci, illetve a huszonegy évvel későbbi belgrádi békéig ment vissza az időben, rámutatva, hogy ekkor egészen 1920-ig rögzítették az ország határait. Természetesen szóba kerül Erdély különálló irányítása 1848-ig, illetve 1868-ig, valamint Horvátország részleges önállósága is. A kiegyezés után a határőrvidékeket is betagolták a vármegyerendszerbe, hamarosan azonban egy igen problémás területet, Bosznia-Hercegovinát szállta meg az Osztrák-Magyar Monarchia 1878-ban, amire a szerbek is igényt tartottak. 1920 után a többi szomszédos állam és nemzetiség is bejelentette igényét. Fontos kiemelni, hogy a határkijelölés hosszabb ideig tartott, délen és nyugaton pedig az ország mai területéből is megszálltak bizonyos részeket (Pécs-baranyai háromszög, Sopron környéke). A revíziós törekvések, így a két bécsi döntés, valamint Kárpátalja és a Délvidék visszacsatolásának eredményeit is megismerhetjük, amit semmissé tett a vesztes második világháború. Ezek után a közigazgatás fejlődése kerül górcső alá, megemlítve II. József (1741–1790) reformkísérletét az ország tíz kormányzóságra osztásával, vagy a települések jogállásának változásait. 1849 után ismét új, központilag irányított rendszer lépett életbe. „A kiegyezés lehetővé tette az önálló magyar kormányzat számára a rendi közigazgatási hagyományok fokozatos felszámolását és a közigazgatás átszervezését.” (48. p.) Ez a folyamat 1886-ig tartott, újabb, immár kényszerű átszervezések a két világháború között történtek, ekkor jöttek létre a közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, amelyeket a visszatérő területekkel egyetemben próbáltak helyreállítani, illetve megszüntetni, részleges sikerrel.

Külön szó esik Budapestről és a közigazgatási statisztika fejlődéséről. Az adatok híven tükrözik, miként számolták fel fokozatosan a rendi korszak kiváltságos területeit, egységesebbé téve a közigazgatást.

3. Az országgyűlési választások

A népképviselési választójogot 1848-ban vezették be, majd ezeken az alapokon szabályozták újra 1874-ben, a vagyonhoz és különböző munkakörökhöz kapcsolva. Bár a Monarchián belül az utolsó választások 1910-ben voltak, még 1913-ban is módosították a törvényt: a választójogot bizonyos fokú iskolázottsághoz, írni-olvasni tudáshoz kötötték. A nagy világgéget követő zavaros időszakban született tervekből, szabályozásokból végül semmi sem lett, az 1919. december 31-i választások pedig bizonyos megszállt területeken csak 1921-ben fejeződhetek be. Az ezt követő szigorításokat (életkor, állampolgárság, iskolázottság, lakhely) és reformokat végig nézve eljutunk 1945-ig, amikor az újabb törvény bevezette az általános, titkos, közvetlen, egyenlő és községenkénti választásokat. Ezután az országgyűlés tagozódására tér ki a szerző, ahol ismét nagy változásokat hozott 1920, a törvényhozás letéteményese ezután hat éven keresztül a nemzetgyűlés volt, majd visszaállították az alsó- és felsőházat. Érdekes kitérni rá, miként változott a választásra jogosultak aránya az össznépeséghez képest egyes korszakokban. A dualizmus alatt ez 6–7% körül mozgott, majd felugrott 40%-ra, de a háborúk között visszaesett 34-re, hogy aztán 1945-ben már 60%-ra nőjön. A tanulmány befejező részében a különböző politikai pártok bemutatása után a választások végeredményeit, a támogatottságuk országos eloszlását is megismerhetjük.

4. A hadügy, a rendészet és a rendvédelem

A szót Horváth Balázs történész veszi át, aki leszögezi, hogy a korai népszámlálások (1784–87 között) katonai jellegűek voltak és 1791-től rendszeressé váltak az ilyen jellegű összeírások. Az itt gyűjtött adatok azonban torzítanak, hiszen csak a nem nemeseket vették számba. Keleti Károly (1833–1892), a Közpon-ti Statisztikai Hivatal alapítója már egy új rendszer bevezetését javasolta, sokkal részletesebb adatfelvétellel, amivel a korban oly népszerű összehasonlító statisztika kutatóit is segítette volna. A kiegyezéssel az önálló magyar haderő kérdését is rendezték, hiszen a közös hadsereg mellett létrehozták a honvédséget és a népfelkelés intézményét. Bár a közös haderő mindvégig elsőbbséget élvezett, lehetőség nyílt az utóbbi kettő fejlesztésére is. Mindezt a fegyvernemek összevetésével és bemutatásával szemlélteti a szerző. A gyalogság és a lovasság mellett a honvédségben csak 1904-ben merült fel a tüzérség terve, amit 1912-ben, a világháború előtti utolsó véderőtörvény évében kezdtek el felszerelni. Emellett külön kitér a szerző a közös haditengerészetre is, amelynek fejlesztése sajátosan és meglehetősen lassan haladt, de a háború előtti évtizedben hatalmas fellendülés vette kezdetét. Ez sem volt azonban elég a többi nagyhatalommal szembeni hátrány

lefaragásához a világegésig, ami, bár felpörgette a haditermelést, nem a várt eredményeket hozta. A trianoni békediktátum jelentős leépítéseket és korlátozásokat foganatosított, az új fellendülésre 1938-ig kellett várni, az úgynevezett győri program meghirdetéséig. A hadsereg után a rendvédelmi szerveket ismerhetjük meg, először a csendőrséget, amelyet 1849 után a lombard ezred mintájára szerveztek meg. Az országban összesen hat ezredet állítottak fel, de párhuzamosan kiépítették a rendőrséget is. Érdekes adalék, hogy 1867 és 1881, a csendőrség feloszlata és újra szervezése között csak Kolozsvárott és Zágrábban működött tovább a szervezet. Ezután rövid betekintést nyerhetünk a bűnügyi statisztikákba és megismerhetjük neves művelője, Konek Sándor (1819–1882) munkásságát. Természetesen a polgári védelemről is szó esik, amely igen fontos szerepet játszott 1920 után a katonai erő rejtett megtartásában.

5. A népmozgalom és az egészségügy

Ez az egyik leghosszabb fejezet, a témában ismét Rovács Barna segítségével tájékozódhatunk. Az 1870-től tízévente lebonyolított népszámlálások eredményei és az 1876-tól feljegyzett népmozgalmi adatok alapján megtudhatjuk, hogy a demográfiai átmenet mely szakaszába mikor lépett az ország népessége. A tárgyalt korszak elején az első szakaszban járunk, amiben a magas születési és halálozási arányszámok miatt csak lassú a növekedés. Kiemelendő a később is szóba kerülő utolsó nagy kolerajárvány negatív hatása 1872–73-ban, majd egy évtized múlva kezdődik a következő szakasz, amire a látványos népességnövekedés jellemző, ez a századfordulói tart. Nem szabad azonban megelégednünk a kivándorlással sem, ami nagyban befolyásolta az értékeket, ez 1907-ben tetőzött. Az első világháborúig tartott a következő etap, amikor csökkent a születési arányszám, közelített a halálozáséhoz, így a nyugat-európaihoz hasonló népességrobbanás elmaradt. Fontos tényező, hogy a csecsemőhalandóság fokozatosan visszaszorult. Érdekes, hogy az adatokat a halálozás helye alapján rögzítették, ami a városok felé tolt el a rátát, hiszen itt voltak az egészségügyi intézmények, ahol lakhelyüktől távol többen elhunytak. Emellett számos háttérinformációval gazdagodhatunk, akár a belső népességmozgás mozgatórugóiról (iparosodás, növekvő földterületek), akár az alacsony házasságkötési kor okairól szeretnénk többet megtudni. Kiderül az is, hogy az általános egészségügyi állapot javulóban volt, nagy járványok már nem tizedelték a lakosságot, és ha lassan is, de nőtt mind az orvosok, mind a kórházi ágyak száma.

A következő oldalakon a külső- és belső népességmozgásoké a főszerep. Érdemes kiemelni, hogy a gyorsan növekedő magyar agrárnépességet az országon belül felszívják az iparövezetek, a kivándorlás a Felvidék északi részén volt jellemző inkább, de közülük is igen sokan visszatértek az Amerikai Egyesült Államokból, miután sikerült valamennyi pénzt félretenniük. Mindez megváltozott az első világháború után. „A trianoni Magyarország a korábbihoz képest sűrűbben

lakott és városiasabb lett.” (138. p.) A 20-as, 30-as években csökkent a népesség-növekedés, a házasságkötések száma stagnált, viszont nőtt a várható élettartam és más halálozási okok kerültek túlsúlyba a modernizáció miatt. A kivándorlás is lefékeződött, megindult viszont egy menekülthullám az elcsatolt területekről. Részben ez volt az oka, hogy Budapest és peremvárosai még nagyobbak lettek. Az újabb világháborúban azonban ismét igen radikálisan megfogyatkozott a lakosság, de most nem a kieső születések miatt, mint az előző háborúban, hanem a nagymérvű pusztítások, halálozások okán.

6. Az anyanyelv és a nemzetiség

Ez a két témakör szorosan összekapcsolódik, hiszen, mint arra Rovács Barna is rámutat, a nemzetiség nehezen megfogható és mérhető fogalom volt az Osztrák-Magyar Monarchiában, így a lakosság nyelv szerinti megoszlását vizsgálták a korban. Az első összeírás, amiben szerepelt a nemzetiség is 1850-es, ekkor (Horvátország nélkül) mintegy 41,6% volt a magyarok aránya az országban. A különböző nemzetiségek általában egy-egy összefüggő tömbben helyezkedtek el, kivéve a németeket. Érdekes adat, hogy Békéscsabán még 1880-ban is a lakosok 73,8%-a volt szlovák anyanyelvű. Ezek után egy általános áttekintést kapunk az egyes népcsoportok eloszlásáról és megtudhatjuk azt is, hogy 1910-ig a magyarok aránya folyamatosan nőtt, ez a népszaporulat mellett az asszimilációnak (az iparosodó nagyvárosokban) és a korábban már említett kivándorlásnak is köszönhető volt. A magyar nyelv átvétele vallási hovatartozástól is függött.

A nagy háború itt is komoly törést okozott, egyrészt arányaiban több volt a magyar halálos áldozat, a békekötés után pedig a magyarság harmada, mintegy hárommillió ember került a határokon kívülre. Az új, jelentősen megkisebbedett országban már 90% volt a magyarok aránya, elszórtan fordultak csak elő német, szlovák területek, a román és szerb lakosság egy része pedig fokozatosan kivándorolt. 1945 után a német nemzetiségűek kitelepítése és a csehszlovák-magyar lakosságcsere még inkább megváltoztatta az etnikai arányokat.

7. A vallási-felekezeti összetétel

Ebben a fejezetben – szintén Rovács Barna tollából – megismerhetjük a török hódoltság utáni Magyarország változatos felekezeteit, területi megoszlásukat és gyarapodásukat is. Fontos kiemelni, hogy a nemzeti identitás és a vallás kapcsolatban állt, bizonyos egyházak követői túlnyomó többségben egy-egy nemzetséghöz tartoztak. Lássuk az arányokat 1870-ben: a katolikusok majdnem a lakosság felét tették ki 45,68%-kal, a fennmaradó részen az ortodoxok (15,25%), a reformátusok (14,88%), a görögkatolikusok (11,65%), az evangélikusok (8,08%) és az izraeliták (4%) osztoztak. A továbbiakban a legelső és a legutolsó csoport, azaz a katolikus és az izraelita felekezetek száma nőtt, köszönhetően a népességmozgásoknak és a kedvező halálozási mutatóknak. A dualizmus alatt a földrajzi

eloszlás nem változott lényegesen, de „az 1920-as trianoni békeszerződés alapjaiban változtatta meg az ország felekezeti összetételét.” (190. p.) A katolikusok aránya 63,9%-ra nőtt, míg egyes vallási csoportok, így a görögkatolikusok és az ortodoxok száma töredékére olvadt. Ez a tendencia csak erősödött a következő két évtizedben, majd a második világháború végével még radikálisabb változások mentek végbe, a holokauszt miatt drasztikusan lecsökkent az izraeliták száma, a későbbi kitelepítések pedig az evangélikusok számát apasztották.

8. A foglalkozásszerkezet

Ez a tematika több ponton kapcsolódik a soron következő fejezetekhez. Szerzői Rózsa Gábor és Rózsa Dávid, akik a korábbiaktól eltérő módszerrel építettek fel értekezésüket, az alegységek a tíz évenként megtartott népszámlálásokon alapulnak, ezek eredményeit ismertetik és elemzik. Az első számlálás (1869–70) alapján a kereső lakosság 47%-a, az össznépesség harmada őstermelő volt, míg iparral és kereskedelemmel mindössze csak 5% foglalkozott. A további évtizedekben többször változott az összeírás módszere, az újabb kategóriák bevezetésével figyelniük kell arra is, miként befolyásolta ez az összképet. Jó példa erre, hogy az értelmiségiek köréből kiemelték a felsőbb oktatásban részt vevő diákokat, vagy a mezőgazdasági munkások közül a napszámosokat, így mindkét foglalkozás jóval kisebb létszámot mutatott a korábbi adatokhoz képest. 1890-ben már az eltartottakat is besorolták a keresők kategóriáiba, az ipari munkások száma pedig (a bányászat és kohászat nélkül) már a lakosság 11%-át tette ki. A századfordulón azonban még mindig az őstermelők domináltak (68,4%), de az iparban, a bányászatban már a népesség 19,6%-a dolgozott. Tíz év múlva ez az arány radikálisan nem változott meg, 64,5 valamit 23,6% lett. Eközben a kereskedelemben dolgozók száma fokozatosan nőtt, de ahogy minden más, ez is komoly törést szenvedett 1920-ban, amikor a gazdasági összeomlás mellett a beáramló menekültek is átalakították az arányszámokat. Gyökeresen megváltozott a felmérések módszere is a három új kategória – polgárok (27%), értelmiségiek (6%), fizikai munkások (67%) – bevezetésével. Megtudhatjuk azt is, hogy ebben az időszakban is az őstermelők voltak többségben, arányuk a második világhéig nem csökkent, sőt a visszacsatolt területekkel inkább nőtt. Lezárásként elmondható, hogy „Magyarország, foglalkozási tekintetben is átmenetet jelentve Kelet- és Nyugat-Európa között, egyre inkább iparosodó agrárállamként érkezett a XX. század második felének küszöbére.” (221. p.)

9. A mezőgazdaság

A képzeletbeli stafétát innentől kezdve Gyimesi Réka történész veszi át, az ő vezetésével ismerhetjük meg a három ágazat fejlődéstörténetét egy-egy fejezetben. Az első természetesen a domináns mezőgazdaság, ami nagyban támaszkodott a külföldi felvevőpiacra, tőkére és technológiai újításokra. Bár az 1873-as

gazdasági válság Európában a legsúlyosabban épp az Osztrák-Magyar Monarchiát érintette, a magyar húzóágazatot, a malomipart nem roppantotta meg. A gabona helyett azonban egyre nagyobb súlyt kapott a takarmánynövények és iparnövények termesztése, de más területeken is jelentős változások mentek végbe. Új földművelési módszerek (vetésforgó) terjedtek el, új állatfajtákat kezdtek tenyészteni (nyugati szarvasmarhák) és egyre több gépet használtak a betakarításhoz, feldolgozáshoz is. A szántóföldek területe jelentősen megnőtt a legelők kárára, hiszen a gabona, ezen belül is a búza volt az egyik fő exportcikk. A bor kivitele ezzel szemben csökkent, amit a filoxeravész és a peronoszpórafertőzés csak súlyosbított. Mindezekben állami segítséggel sikerült úrrá lenni. Kiderül az is, hogy 1879-ben kezdődött el a tervszerű erdőgazdálkodás, ami megfékezte a korábbi felelőtlen irtásokat. A világháború minden területen visszaesést hozott, hiszen a munkás kezeket a frontra vezényelték, és hiába próbálták idővel a hadifoglyokkal pótolni őket, komoly probléma volt a földművelés megszervezése. Az ezt követő események végeredményét ismerjük: „a trianoni Magyarország a különböző gazdasági mutatókat tekintve iparosodottabb volt, mint a történeti országterület.” (256. p.) A mezőgazdaságból élők a kezdeti időszakban még önellátásra rendezkedtek be, csak lassú gazdasági élénkülés tapasztalható. Az elcsatolások aránytalanságokat idéztek elő az egész ágazatban, hiszen a legtermékenyebb területek (pl. Bácska, Bánát) külföldi országokat gazdagítottak ezentúl, míg a feldolgozóipar központjai a határokon belül maradtak, kellő mennyiségű nyersanyag nélkül. Elmondható, hogy sok szempontból át kellett szervezni a gazdaságot, igazodva az új feltételekhez: most először faimportra szorult az ország, de a takarmánynövények biztosítása is problematikus volt. Sokat lendített ezeken a birtokok egészségesebb elosztását célzó törvény 1920-ban. Az évtized közepére Európa-szerte helyreállt a termelés, ami hamarosan túlermelésbe csapott át, ez vezetett a gazdasági világválsághoz, ami meghatározta a 30-as évek agrárpolitikáját.

10. Az ipar és a bányászat

A fentiek alapján talán nem meglepő, hogy a nyugati országokkal szemben, ahol a textilipar dominált, itt hosszú ideig az élelmiszeripar volt a húzóágazat. Az időközben felállított kereskedelmi és iparkamarák a megfelelő pénzügyi háttérrel próbálták biztosítani, míg az állam inkább olyan területeken avatkozott csak be, ahol a befektetés csak lassan térült meg, mint például az infrastruktúra fejlesztése, vagy a szakemberek képzése. 1881-től a különböző ipartámogatási törvényekkel élénkítették a gazdaságot (ideiglenes adómentesség, gépsegély). A korszakban a legjelentősebb a malomipar volt, az ország a világ egyik legjelentősebb lisztexportőrévé vált az évi 6–8 millió métermázsás kivitelével. Ezt persze csak komoly technikai háttérrel érhették el, a gőzmalmok térnyerésével, a vas- és gépipar és a vasúti szállítás fejlesztésével. A többi fontosabb ágazat is a nyersanyagok feldolgozására épült, így a cukor- és faipar, valamint a fafeldolgozás is. A fémek

megmunkálása a különböző mezőgazdasági gépekhez és szállítóeszközökhöz elengedhetetlen volt. Elsőre furcsának tűnik, de a világ élvonalához tartozott a magyar elektrotechnika is, de itt amúgy sem volt akkora szakadék a kelet- és nyugat-európai országok között. A szerző kiemeli azt is, hogy 1907-től már a fegyverkezési verseny is ösztönözte a nehézipari termelést. Ipari központok a szén- és érclelőhelyek, valamint a főváros környékén alakultak ki. Az első világháborút és következményeit ez az ágazat is megsínylette, nőtt a munkanélküliség, csökkent a bérek értéke, ráadásul, ahogy arról már szó esett, elszakadtak egymástól jelentős nyersanyagtermelő területek és iparközpontok. A bányászatról általánosságban elmondható, hogy nem volt olyan jelentős a megelőző korszakban sem, ekkor viszont a só- vagy épp a feltárt olajlelőhelyek a trianoni határokon kívülre kerültek. Érdekesség, hogy ebben az új helyzetben a textilipar lendült fel. A következő évtizedekben a német piac és nyersanyagok domináltak, a gépgyártás és az elektrotechnika fejlődött rohamosan. A már említett világválság a termelőeszközöket gyártó iparágakat sújtotta leginkább. A 30-as évek végére ismét fellendült az olajipar, az alumínium- és a fegyvergyártás is. A hamarosan kitörő új háborúban igen komoly károkat szenvedett el az ország ezen a téren is, mint a szerző írja: „a gyárak közel 90%-a, a kisiparosok majdnem egyharmada károsodott valamilyen módon.” (282. p.)

11. A kereskedelem

Ez a harmadik és egyben utolsó szektor, amit megismerhetünk. Az egyik legfontosabb esemény az 1867-es kereskedelmi- és vámszövetség létrehozása volt a Monarchián belül, ami biztosította a felvevőpiacot válságos időkben is. A téma bemutatását nehezíti egy sajátos tény, nevezetesen az, hogy a közúti szállítást nem mérték, így csak közvetve nyerhetünk adatokat, de hasonló gondok merülnek fel a belső piac vizsgálatakor is. A legfontosabb szárazföldi szállítóeszköz a rohamosan fejlődő vasút volt, és csupán az értékes és sérülékeny árucikkeknél vették igénybe a postakocsikat. Figyelemre méltó, hogy míg a 19. század közepén a nyerstermékek a kivitel 90%-át adták, az 1910-es években ez 55%-ra csökkent, szemben az ipari termékek 44%-os részesedésével. Egy 1917 és 1925 közötti hiátus után már új, megreformált rendszer szerint gyűjtötték az adatokat, de ezek hiányában is elmondható, hogy a trianoni béke után a szomszédos országok egy időre elzárkóztak a kereskedelemről, sőt, jóvátételeket követeltek. Nem csoda, hogy inkább a belkereskedelem virágzott, de különböző szerződésekkkel (Olaszországgal, Görögországgal, Ausztriával, Franciaországgal és Spanyolországgal) sikerült javítani a külkereskedelem mérlegén. A legfőbb exportcikkek továbbra is mezőgazdasági termékek voltak, főként a gabona és a liszt, míg a korábban oly fontos bor elvesztette jelentőségét, holott a borvidékek 2/3-a az új határokon belül maradt. Fiume elvesztésével megszűnt a tengeri hajózás, és felértékelődött a közúti szállítás. A következő évtizedben a fő kereskedelmi partnerek a későbbi

szövetségesek: Németország, Ausztria és Olaszország lettek. A második világháború alatt fellendült a külforgalom, azonban az elküldött árucikkéért a térítések akadoztak, vagy el is maradtak, amit megpecsételt a vesztes háború.

12. A közlekedési, a postai és a távközlési infrastruktúra

Ez a fejezet több ponton kapcsolódik a korábban tárgyalt témákhoz, így csak az újdonságokat, érdekesebb részleteket emelem ki a következő sorokban. Írója, Kőrös Ákos történész a közúthálózat bemutatásával kezdi írását, amely 1852-re alakult ki, három úttípust különböztettek meg a fenntartók (az állam, a vármegyék és a községek) alapján. Az utakat idővel a rohamosan épülő vasútvonalakhoz igazították. A világháború alatti jelentős pusztulás és a területi elcsatolások miatt új rendszert kellett létrehozni, főleg az Alföldön. A korszakban megnőtt a gépjárművek száma, autóbuszjáratokat is indítottak. Talán kevesen tudják, hogy a kezdeti baloldali közlekedésről csak 1941-ben tértek át a jobboldalra, június 6-án országszerte és november 9-én Budapesten. A következő téma a vasút, amelyről már többször esett szó, de itt megtudhatjuk azt is, hogy a dualizmus korában a magántársaságok domináltak, akik állami támogatást is kaptak, bár már 1868-ban megvetették a MÁV alapjait az Északi Vasút felvásárlásával. Természetesen nem maradhat el Baross Gábor (1848–1892) közmunka- és közlekedési miniszter méltatása és munkásságának ismertetése sem, én azonban csak az 1889-es zónatarifa törvényt emelném ki, ami bizonyos távolság után egységesítette a viteldíjat (hasonló rendszert vezettek be a szállításban is), így ugyanannyiért utazhattak akár két-háromszoros távolságból is. Ez a jogszabály fellendítette a főváros látogatottságát, idegenforgalmát. A következő korszak megtörte ezt a fejlődést, a második világháborúban pedig komoly anyagi károk keletkeztek a vasúthálózatban. A hajózásról is kell néhány szót ejtenünk, ami hasonló fejlődési utat járt be, mint a vasút. A kiegyezés után kiépült a vízügyi igazgatás országos rendszere, amittől fejlődésnek indult a folyami kereskedelem, ezt fokozta a Vaskapu szabályozása 1890–1896 között. Ne feledkezzünk meg a tengeri kereskedelemről sem, hiszen Fiume kikötőjében is jelentős építkezések folytak, ezt a város elvesztése akasztotta meg, majd tette tárgytalanná. A technikai fejlődésnek köszönhetően a Nagy Háború után már a repülés is felkerült a tömegközlekedési eszközök listájára. Ezt kezdetben francia-román, majd magyar társaságok (MALÉRT, Aeroexpress Rt.) bonyolították, de a korszakban még veszteséges, jobb esetben nullszaldós ágazat volt. Végül megtudhatunk néhány érdekességet a látványosan fejlődő városi közlekedésről is, ahol a lóvontatta omnibuszoktól eljutunk a villamosokig, taxikig és a kontinens első földalatti vasútjáig (1894-ben). Egy térkép kapcsán megismerkedhetünk a fővárosi közlekedési balesetek statisztikájával is.

A következő részben az 1867-ben létrehozott önálló magyar postáról és a táviróhálózat fejlődéséről esik szó. Megtudhatjuk, hogy a posták száma 1908-ra megháromszorozódott, amire szükség is volt a hamarosan kirobbanó világhábo-

rúban, amikor hatalmas volumenű forgalmat bonyolítottak le. 1920 után azonban a hivatalok kevesebb, mint fele maradt csak az új határokon belül. Érdekes, hogy az 1923-tól újra induló légiposta legnagyobb számban Franciaországba továbbított küldeményeket.

Végezetül számos részletet megtudhatunk a távközlés fejlődéséről. A 19. század utolsó évtizedeiben kiépült a telefonhálózat, 1893-ban pedig elindult a Telefontelefonhívó szolgáltatása is. Az első világháború alatt bizonyos szövetségesekkel (bolgárok, törökök) célszerűbb volt rádióon tartani a kapcsolatot, ezért Csepelen már 1914 októberében üzembe helyezték az első állomást, amit több is követett, de csak ez vészelt át a harcokat és elcsatolásokat. Az új korszakban a budapesti főpostán rádió-üzemközpont működött 1924-től, egy évvel később pedig a Magyar Távirati Iroda megkezdte a rendszeres műsorszórást. 1928-ban lépett működésbe a lakihegyi nagyteljesítményű rádióállomás. Befejezésül érdemes megemlíteni, hogy a visszacsatolt területeket integrálták a már meglévő hálózatba, magyar műsorszórást biztosítottak Kassán, Kolozsváron, Marosvásárhelyen.

13. Az idegenforgalom

Az utolsó fejezetben Derzsy Márk történész járja körül az idegenforgalom témakörét. A tárgyalt időszak elején az arisztokrácia mellett megjelent egy módos polgári réteg, amely kikapcsolódás céljából is megengedhette magának az utazást. A legnépszerűbbek a hegyvidékek és a fürdők voltak, sokszor az egészségmegőrzés mellett a gyógyhatású vizek vagy a tiszta levegő miatt kerestek fel egy-egy települést. Az idegenforgalom fejlesztését a legfelső szinteken is támogatták, ezért már 1887-ben bizottságot hoztak létre, illetve az infrastruktúra fejlesztése mellett kiemelték a statisztikai adatokat is. A külföldiek decsábítása volt a legnehezebb feladat, még a nagy hírverést kapott rendezvények, mint az 1885-ös iparkiallítás, vagy az 1896-os ünnepek sem érték el a kívánt eredményt. A számos népszerűsítő kiadvány ellenére továbbra is Bécs volt a turisták célpontja, Budapesten az átutazó forgalom volt jelentős. A túrázást a Magyarországi Kárpát-egylet karolta fel 1873-tól. A fürdőkultúra fejlesztése elmaradt a nyugati színvonalától, így jelentős mérföldkő volt egy központi szerv, az Országos Magyar Idegenforgalmi és Fürdőügyi Szövetség létrehozása 1911-ben. Tíz évvel később nagyot fordult a világ, az idegenforgalom ettől kezdve már a revizionista politika eszközévé is vált. A Balaton a reformkor után ismét felértékelődött, akárcsak a főváros gyógyfürdői. Érdekes módon ebben az időszakban sikerült elérni a korábbi célt, nevezetesen a külföldi vendégek számának folyamatos növekedését, amit a kiterjedt reklámkampányok is segítettek. Ehhez már a modern technika vívmányait is felhasználták, így a rádiót és a filmeket. A második világháború alatt a szövetséges és semleges országokból számítottak jelentős mennyiségű turistára, de mindez hiú remény volt.

A fejezetek ismertetése után végül térjünk rá a különböző problémákra és hiányosságokra, melyek egy része csupán a kutatókat és a térképekkel dolgozó szakembereket zavarhatja, mások viszont a nagyközönséget is. Több térképekkel foglalkozó tanulmány, cikk, blogbejegyzés szerzőjeként magam is tudom, milyen nehéz a részletgazdag, nagyméretű térképek (sőt, bármely vizuális dokumentum) szemléltetése. Nehéz eltalálni, hol van az a pont, amikor még olvasható, értelmezhető egy-egy kép, ez magától a nyomtatványtól is függ. Ezek a kérdések felmerülnek jelen esetben is, hiszen a különböző fizikai adottságokkal rendelkező műveket ugyanakkorára kicsinyítve, ritkábban nagyítva, egy-egy oldalon mutatják be. Ha több, kisméretű térkép szerepel az eredeti munkán is, gyakorlatilag olvashatatlaná válnak. Ezen részben segítenek a magyarázó szövegek, de ha valaki szeretné közelebről megvizsgálni az adatokat, nagyítóval sem tudja megoldani a problémát. Ezek a térképek így pusztán illusztrációk lesznek, legfeljebb a megoszlást, sűrűséget érzékeltetik.

A megoldást évekkel ezelőtt gondolkodás nélkül rávágtuk volna – ez a CD- vagy DVD-melléklet –, de a mai technológiai viszonyok mellett ez már nem működik, sok számítógépben már megfelelő eszköz sincs a beolvasásukhoz. Talán az egyre elterjedtebb QR-kód vagy egy tematikus honlap orvosolhatja a bajt, esetleg a legrégibb módszer – a különálló, kihajtható mellékletek.

Némi hiányérzete lehet a kutatónak, ha a térképek forrásaira szeretne rábukkanni. A könyv végén található egy részletes bibliográfiai jegyzék, de ezekből sem derül ki, hogy igen sok mű kézíratos, így gyakorlatilag csak a KSH Könyvtárában lelhető fel.

Ha már térképekről beszélünk, néhány szó eshetett volna a készítőikről is, hiszen a modern magyar kartográfia jelentős képviselőinek művei sorakoznak a lapokon. Néhány szóban érdemes lett volna megemlékezni többek között Hátsék Ignác (1828–1902), Kogutowicz Manó (1851–1908) és fia Károly (1886–1948) munkásságáról, sőt, magáról az egykor a Központi Statisztikai Hivatalon belül működő önálló térképműhelyről.

A kötet mindezzel együtt szép kiállítású, a téma iránt érdeklődők számára megkerülhetetlen, amiben a különböző szakmák képviselői (történészek, szociológusok, politológusok) is találhatnak újdonságokat, érdekességeket.

A számontartott nemzet : a Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországa statisztikai térképeken / [szerk. Rózsa Dávid, Rovács Barna] ; [a szerk.-ben közrem. Derzsy Márk, Horváth Balázs, Pásztor Angelika, Sebők Richárd] ; [a térképeket digitalizálta ... Zombori Orsolya] ; [közread. a Központi Statisztikai Hivatal, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár] ; [képszerkesztő Csaba Tímea, Kerék Krisztián]. – Budapest : Központi Statisztikai Hivatal, 2020. - 407 p. : ill., főként színes térk. ; 27x30 cm

Attenborough, a felfedező és kalandor

Több mint tíz év után jelent meg új könyv az egyik legnagyobb élő tudományos ismeretterjesztő szerzőtől Magyarországon, a Park Könyvkiadó ugyanis 2019-ben két kötetet is kiadott David Attenboroughtól. Elsőként az *Egy ifjú természettudós története – Állatkerti gyűjtőutak*, majd az *Utazások a világ túlsó felére – Egy ifjú természettudós újabb története* című kiadvány látott napvilágot, melyek közül az első idén újra megjelentették a nagy érdeklődésre való tekintettel.

Valójában persze ezek nem új kötetek, hanem több korábbi – magyarul is megjelent – fordítás újraserkesztett kiadásai, mégis úgy érezzük időszerű volt újrakiadásuk a hazai könyvpiacra. Nemcsak a szerző ismertsége és tekintélye, hanem maga a műfaj is hiánypótlónak számít. Bár az egyes kiadások és azok tartalma nem feltétlen követi a történeti hűséget, ettől teljesen függetlenül a művek élvezhetőek és érdemesek az újraolvasásra.

A brit természettudós egyedülálló alkotó, mind könyveinek tartalmát, mind stílusát és tudományos igényű megközelítését tekintve. Attenborough jelen két kötetében azokat a kalandjait élhetjük át, amelyekben még az 1950-es és 1960-as években volt része, mint ifjú természettudós, friss cambridge-i zoológiai diplomával a zsebében. Későbbi műveiben – mint például *Az élő bolygó* vagy az *Emlősök élete* című kötetekben – már tematikus módon mutatja be az egész bioszférát és ökológiai életteret, a mostani kiadásokban azonban még utazásai-ból merít élményeket, amelyeket útinapló-szerűen ad közre. A frissen megjelent kiadványok és a szerző korai műveinek érdekessége, hogy nem kizárólag az állat- és növényvilágra összpontosít. Attenborough receptje a tökéletes útleírás-hoz tartalmazza az adott terület földrajzát, történelmét, kultúráját antropológiai megfigyelésekkel együtt és természetesen az állat- és növényvilág felkutatását, valamint annak leírását. Ezek igazi felfedezőutak, expedíciók, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy az egykori Tánacsics Kiadó az *Útikalandok* című könyvso-

rozatában jelentette meg a szerző első magyarul megjelent művét, a Madagaszkár állatparadicsomát még 1969-ben.

Attenborough utazásait a londoni állatkert, illetve a BBC finanszírozta, ahol a szerző mint szerkesztő dolgozott 26 éves korától kezdve. Feladata az volt, hogy olyan műsorstruktúrát hozzon létre, melyben a természet bemutatása élményekkel párosul, és ezáltal azokkal is megismertesse az élő környezetet, akik nem ismerik (kellő mélységben) vagy nem feltétlenül rajonganak érte. Sikerült megnyernie mind a BBC, mind a londoni állatkert vezetőit, hogy útjaik során ne csak filmezzenek, hanem állatgyűjtésre is használják az időt – ezekből az élményekből születtek meg kalandjainak első írásos változatai is, tele különleges és a 20. század közepén még a nagy publikum számára ismeretlen és különleges állatokkal.

David Attenborough 1926-ban született, egyazon évben Erzsébet angol királynővel. Immár hetven éve van a szórakoztató és tudományos ismeretterjesztő műsorvezetői és szakértői pályán, 1985-ben tevékenységéért a királynő lovaggá ütötte, ezért viselheti a megtisztelő „Sir” címet. A jelentős ismertség és a páratlan szakmai karrier természetesen felelősséget hordoz magában, Attenborough ugyanis azon kevés tudósok egyike, akiknek a véleményét meghallgatják az élővilágot és a bolygót érintő legfontosabb kérdésekben.

Sir David Attenboroughról egyébként már több mint tíz növény- és állatfaj kapta a latin nevét a nagyrabecstülés jeleként, valamint a híres londoni Természet-tudományi Múzeumban (Natural History Museum) saját stúdiót kapott, amelyben több filmet is forgattak vele. Pályatársai elismerően tekintenek munkájára, ő maga pedig barátsággal szólt többek között Gerald Durrellről mint kollégájáról és szerzőtársáról az *Élet egyenes adásban* című könyvében, illetve Jane Godallról és fajtamentő munkájáról, melyben ő maga is segítségére volt.

Könyvei közül idehaza 15 jelent meg, a most kiadott két újdonságot nem számítva. Ezek egyharmadát már a megjelenés évében, vagy legfeljebb egy-két évvel később újra kellett nyomtatni, a fokozott érdeklődés miatt.

A mostani két kötet három korábbi mű tartalmából került kialakításra. Mindhárom könyv (Madagaszkár állatparadicsoma, Titokzatos állatok nyomában, Utazás a múltba) egyedülálló abból a szempontból, hogy Attenborough ezek lapjain örökítette meg a természetfilmek elkészítésének első kudarcait és sikereit, a legkalandosabb történeteket helyezve előtérbe.

Az újonnan kiadott első kötet (Egy ifjú természettudós történetei...) korábban a Titokzatos állatok nyomában címmel jelent meg, de képanyaga alig egy-két színes fotóra korlátozódott, és inkább a szürkeárnyalatos képek domináltak benne. Az 1980-as években, amikor először jelentek meg hosszabb terjedelmű könyvei hazánkban, maga a képanyag és a tartalom is szenzációsnak számított. A könyvek lapjain olyan egzotikus nevek keltek életre, mint a *kapibaru* vagy a *tamandua*, és a közreadott felvételeken meglepő külsejű állatok látszottak, misztikus körülmé-

nyek között, például fűcsomók takarásában megörökítve. Az új kiadás a korábbival ellentétben korszerűbb, frissített képanyagot tartalmaz, több színes elemmel.

A szöveg olvasmányos, könnyen követhető magyarázatokkal van kiegészítve, az állatok és növények leírása és bemutatása különösen izgalmas. A kalandok meseszövege magával ragadó, stílusa közvetlen, a tartalmi mondanivaló kiválógatása a legérdekesebb részletekre összpontosul. Mivel a szerző jó érzékkel ragadja meg a sokszínű életformák leglényegesebb ismertetőjegyeit, ezért változatos minden fejezet tartalma. Élményekben még olvasva sincs hiány, mivel a 2019-es és az idei kötetben is helyet kapott a vadlesek és éjszakai megfigyelések minden izgalma, meglepően hátborzongató élménye – mindez természetesen szigorúan angol hidegvérrel. A zseblámpás kajmánvadászlat pedig remélhetőleg gyerekek sokaságának indítja el a fantáziáját és érdeklődését az állatvilág iránt, remélhetőleg olyan sikerrel, mint évtizedekkel ezelőtt.

Valódi, hamisítatlan felfedezőutak ezek, hiszen az akár több mint ötven éve megfogalmazott sorok olyan földrajzi helyekről szólnak, amelyek szinte *terra incognita*ként szerepeltek korábban. Attenborough és csapata küzdött az elemekkel, a technikával: akár terepjáró autóról, akár a forgatáshoz használt eszközökről volt szó. A szerző az angol humorhoz méltó módon fanyarkás, kárörvendő megjegyzésekkel fűszerezve, izgalmas részletekkel gazdagítva írja le egy-egy felfedezőút viszontagságait. A közösen megélt élményeket és az expedíciós csapatot ért kihívásokat a megszülető barátságok, valamint az egyes csoporttagok szakértelméből, (televíziós technikai) tudásából eredő elismerések teszik teljessé.

A szövegek közérthetőségét szolgálja, hogy csak a leglényegesebb helyeken, és általában ott is csak röviden tér ki a szerző azokra a szakkifejezésekre vagy latin nevekre, amelyek egy tudományos igényű szövegtől elidegeníthetetlenek.

A bemutatott kötetek hiánypótlóak, amelyeket majd remélhetőleg újabb átdolgozások, újrakiadások követnek, hogy a következő generációk is megismerhessék és felfedezhessék Sir David Attenborough kivételes életművét.

Egy ifjú természettudós történetei : állatkerti gyűjtőutak / David Attenborough ; [ford. Makovecz Benjamin]. - Budapest : Park, 2020, cop. 2019. - 357, [3] p., [16] t. : ill., részben színes ; 24 cm

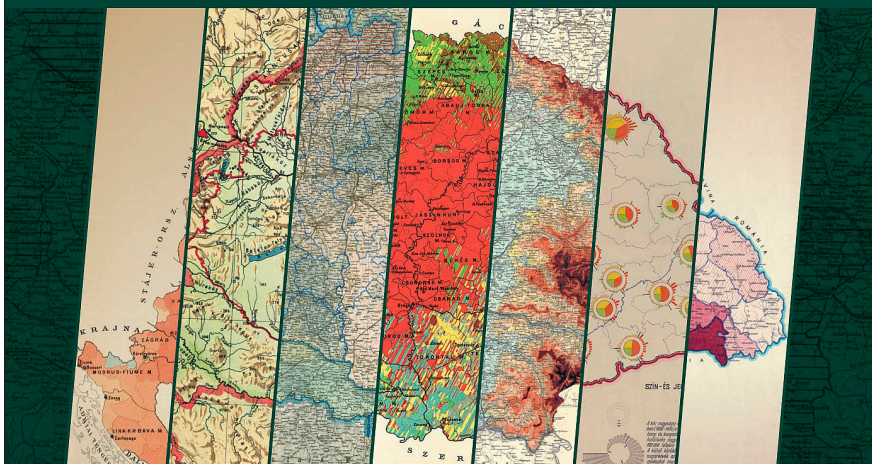
Utazások a világ túlsó felére : egy ifjú természettudós újabb történetei / David Attenborough ; [ford. Szabó Olimpia]. - Budapest : Park Kvk., 2019. - 365, [3] p., [8] t. : ill., részben színes ; 24 cm

---

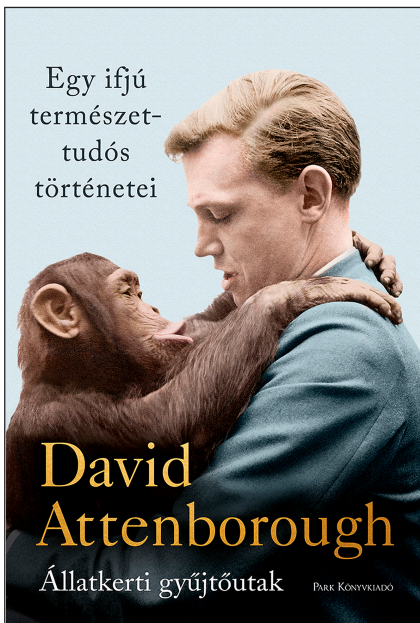

A SZÁMONTARTOTT NEMZET

A Trianon előtti és utáni évtizedek Magyarországának statisztikai térképeken

Egy ifjú
természet-
tudós
története

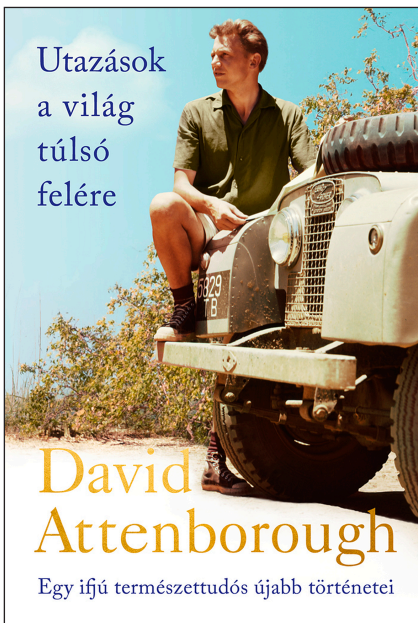

David
Attenborough

Állatkerti gyűjtőutak

PARIS KÖNYVKIADÓ

Utazások
a világ
túlsó
felére

David
Attenborough

Egy ifjú természettudós újabb története

Nemzeti Kulturális Alap